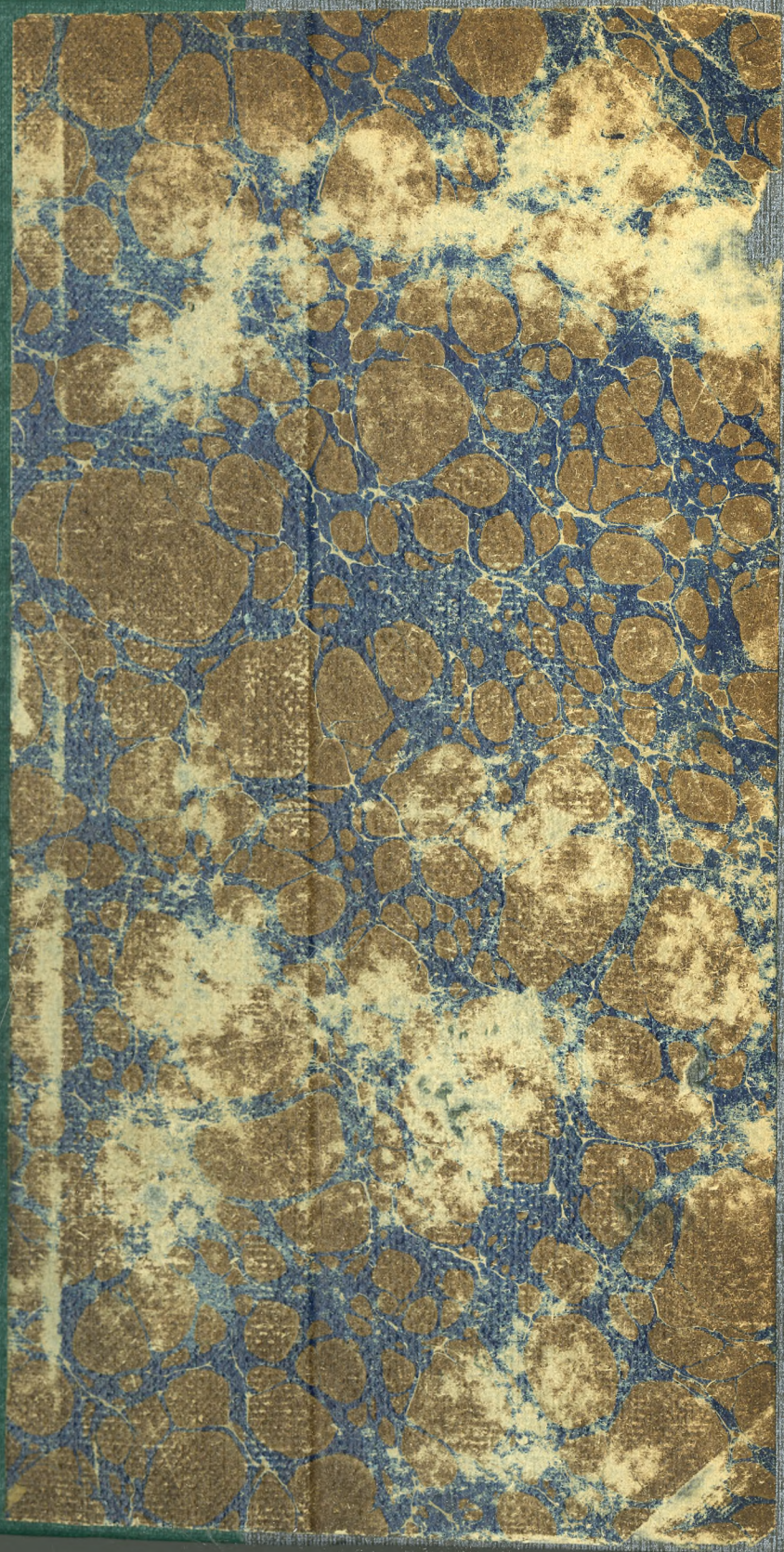

Politikai
röpiratok.

142.

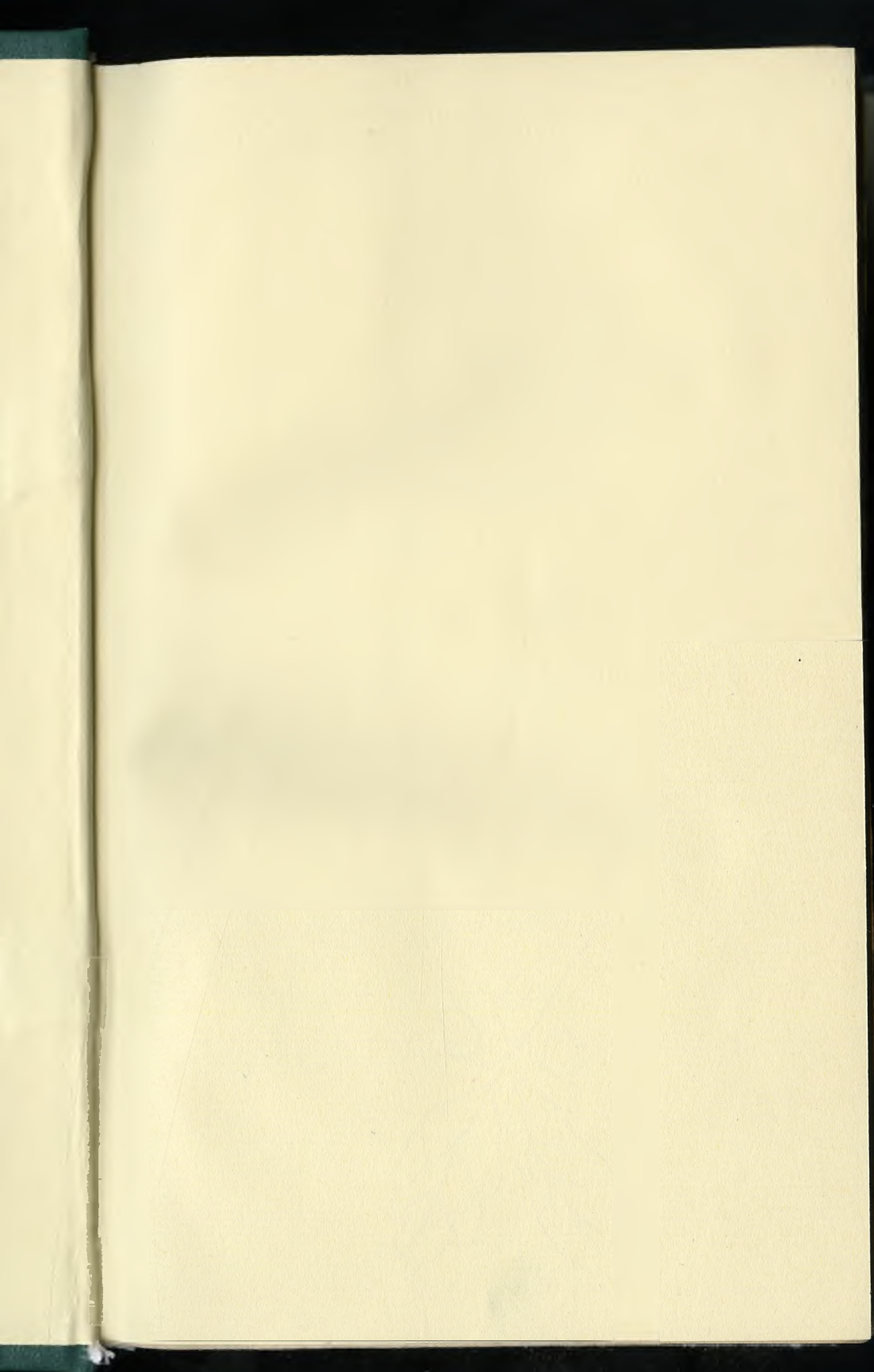

EX
LIBRIS

DR
GEYSÆ
BALLAGI

10

1) 001 000 6 443 853
2) 001 000 6 443 846
3) 001 000 6 443 839
4) 001 000 6 443 822
5) 001 000 6 443 815
6) 001 000 6 443 808
7) 001 000 6 443 801
8) 001 000 6 443 794
9) 001 000 6 443 787
10) 001 000 6 443 780
11) 001 000 6 443 773

142
1240
JUTALOMRA ÉRDEMESÍTETT

É R T E K E Z É S

EGY MAGYAR TUDÓS

T Á R S A S Á G'

LE GK Ö N N Y E B B , ' S L E G H E L Y E S E B B

F E L Á L L Í T Á S Á R Ó L .

Í R T A

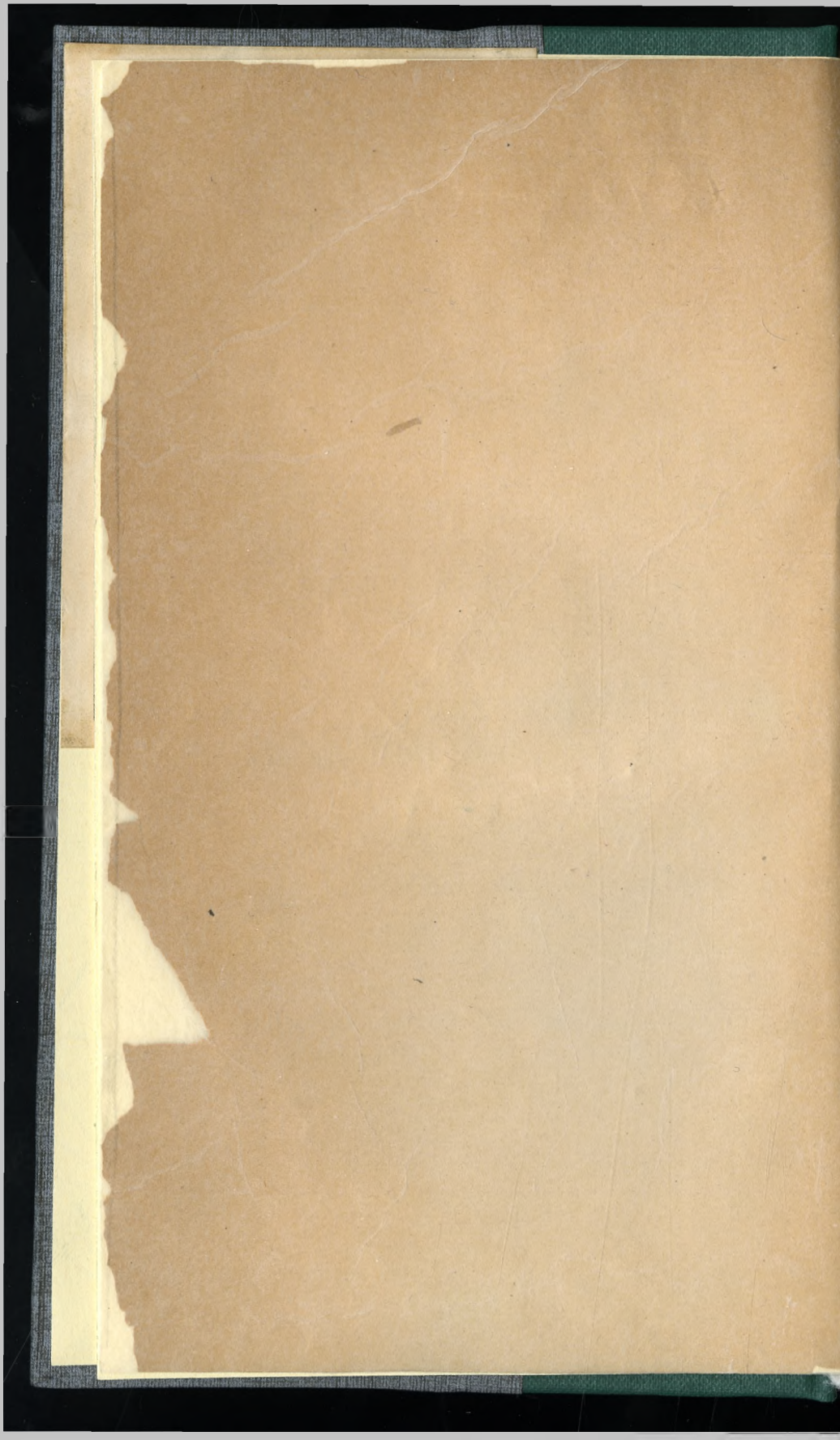
FEJÉR GYÖRGY

A' Pesti Universitásnál Királyi Oktató.

1.
PESTEN,

TRATTNER MÁTYÁS' BETÜIVEL.

1809.

192
1240
JUTALOMRA ÉRDEMESÍTETT

É R T E K E Z É S

EGY MAGYAR TUDÓS

T Á R S A S Á G'

LEGKÖNNYEBB, 'S LEGHELYESEBB

FELÁLLÍTÁSÁRÓL.

Í R T A

FEJÉR GYÖRGY

A' Pesti Universitásnál Királyi Oktató.

P E S T E N,

TRATTNER MÁTYÁS' BETÜIVEL.

1809.

192

DE BALLAGI GÉZA.

Nitimur non lucri, sed Patriae Amore.

Nem jutalom, nyereség, sem tündér fényre sovárgás
Élelzt minket; több: — óh HAZA a' te javad!!

E L Ö S Z Ó.

A Közjónak előmozdítására eltökélttel készségem bírt csupán arra, hogy „Egy Magyar Tudós Társaságnak legkönnyebb, 's legalkalmasabb felállítása“ iránt való gondolatimat kivallyam. Állításimat merő tündérségeken, 's válogatott elme-képeken nem építém, hanem a' valóságon: azon közös intézetekhez szabván t. i., mellyek Váczon, Budán 's a' t. lábra kaphattak. A' reá kívántató költségekről gondoskodván, én is a' még el nem ajándékozott Ápáturságok' jószágira vettem szememet, de igazságtalanságnak véltem lenni, a' végett Ő Felségét, kegyesen uralkodó Koronás Fejedelmünket, legkevésbé is kéngetni, ki önként, ama' Tudós, és tanító Szerzetnek fenntartására a' Székes-Fejérvári Kuztosság' jószágit méltóztatván fordítani, azon dicsőségért vetélkedik, mellyet az ő, 's a' mi Nagy Anyánk Mária Theresia, a' királyi Magyar Universitást megbirtokosítván, érdemlett magának. Azért ezen kívánva kívánt társaságot én a' Nemes Hazának erős, 's hathatós karjai közzé vetém egyenesen. A' két utolsó Ország-gyűlésekben kitünt Nemzeti öröklődése melly igen meg-

örvendeztetett engem', hogy e' rendbéli bizo-
dalmam nem vólt helytelen!! E', 's más orzfá-
gos, és tudománybeli változásokat, 's jelene-
teket, ha számba nem vettem az az oka:
hogy e' javallásomat még múlt 1807. esztendő'
második böjthavának 24. napján kézhez adtam;
utóbb pedig semmi egyenetléssel se véhettem
ama' Tudós és Nagyérdemű Királyi Universitas'
Tagjai ellen, kik e' munkának becséről végez-
tenek. De ha e' jámbor szándék — valamint
már több ízbeli — fennakadna is; és ha nemes
és szerencsés Hazánk arra a' szerencsétlenségre
vólna is kifizánva, hogy minden természet'
ajándéki bőven és könnyen megteremvén ter-
mékeny kebelében, csak a' közös tudomány-
beli intézetek ne fogamzhasanak meg — —
ollykor is ezen értekezés a' F. Cs. és Királyi
Fő Herczeg, Nádor-Ispányunknak örökös di-
csőségére fog szolgálni, a' ki arra okot adott;
's a' jövőndő nyomdok méltán magasztalja a' M.
és N. Birodalombeli Gróf Szék-Teleki László
Urat, a' Királyi Táblának Báróját, Hazánk-
nak egygyik Fő Tudósát, ki e' jutalom-tétellel
nagy-lelkűségét megbizonyította; kimentí pedig
nyilván e' korbéli Tudósainkat, kiknek sze-
mélyében tizenhárman a' Magyar, Erdély, és
Német-orzfágból kikeltek e' pályafutásra, hogy
a' Magyar Nemzetnek tökéletesebbítése nem
múlt ő rajtok. — Német-Kovácsiban 1808.
Mindszent Havának 30-dik napján.

A' Szerző.

BÉVEZETÉS.

§. 1.

HOGY már valahára Hazánkban is egy Tudós Társaság állíttassék fel: *) régen óhajtották ezt azon efzes, és jámbor férfiak, kik annak köz boldogságáról szívösen gondoskodtak. Tudtomra ebben is amaz elfelejtethetlen érdemű Bessenyei György volt az első, ki külömbféle magyar munkáival mintegy zászlót emelt hazai Literaturánk' kimiveltetésére. Ő az iránt való jámbor szándékát 1781. esztendőben előterjesztette. Követte 1784-ben T. Révay Miklós azon előadásával, mellyet F. II. József Császárnak ugyan e' végre benyújtott. De 1788—90. esztendőben, a' megfzögödött kívánság' természeté szerént, ezen óhajtás nagyobb lángokkal ütött ki. Ide szolgáltnak mint „ a' védelmezett Magyar-nyelv.“ Báróczy Sándor által; mint a' Magyar-nyelvnek a' Magyar Hazában való szükséges voltáról, Gáti és Vedres Istvánoktól, íratott hazafiú elmélkedések; de leginkább a' Pannoniai Feniksz, mellyet a' valóban érdemes Decsi Sámuel hozott napfényre. Ennek némünémű kipótolására szán-

dékoskodtak Magyar Országban ugyan a' Kassai, Komáromi, és más egyéb kis Társaságok, melyeket néhány közjóra magokat feláldozó Hazafiak állítottak; Erdélyben pedig új próbát tett ez iránt a' Haza' felséges rendeihez való rajzotattában 1791. M. Aranka György.

*) Valamint a' magános Embereknek egy Nemzette, egy Hazában, egygyesülése szükséges feltétele volt annak, valamit cultura alatt értünk, úgy az egyes Tudósoknak öszvedolgozása szükséges annak tökéletesítésére. Ezen úttal haladta meg Európa földünk' minden egyéb tartományit; ez által hagyta egygyik Nemzet a' másikat maga után. A' culturának, a' mennyire csak lehet, közösnek kell lenni, és időről időre előbb mennie, hogy valamely Nemzet azon szerencséjének pólczára emelkedgyék, melyre rendeltetett. Az Oskolai és Akadémiai oktatás erre előgtelen; ennek a' fundamentom-vetés tulajdon czéllya. Az Oskolai rámtától és feleslegségtől kimentvén a' közhasznú tudományokat; a' víta alól kiszabadítván az igazságokat; 's kivált rövid, és kellemetes előadással közölvén azokat, tehetni csupán szert a' köznépek oktatására és kimivelésére; Condorcetnek kifejezése szerént. Ezekben áll pedig éppen a' Tudós Társaságoknak hivatallya. Az egyenlő tudományokban foglalatokodó Férjfiak nem csak önnön helátásikat nevelik az egymással való közösködésök, és kölcsönös vételkedésök által, hanem a' meghányagatás által gondolattyaikat bizonyos sajtásággal, tulajdonsággal is pecsételik; és minnyájoktól való megérthetődésre igyekezvén, olly nyilvánoságot szereznek előadássoknak, melyet magánosan se hozszas tanulássok, se mély elmélkedésök

által nem eszközölhetek volna. Ezeken kívül némelly különös theoriák, a' Filozófiában és természet tudományában, némelly históriai tárgyak, szóval olly tudományi dolgok, mellyek sokfelé ágozottak, csak az illy Tudós Társaságok által fejlődhetnek ki, és fordíttathatnak a' Haza' jobb voltára.

Le ciel, dans une nuit profonde,
Se plait à nous cacher ses loix.
Dieu crea les Sages
Pour profiter de ses ouvrages.

ROUSS. ONES.

§ 2. De a' Magyar Tudós Társaságnak szükségese ezen utolsó másfél tizedben leginkább szembe tñnt. A' vízfzás környűállások miatt arra vetődvn, hogy Fels. Jósef Császár uralkodásának utolsó esztendeiben serdűlő Literaturánk ismét csökkenni látzatott; a' tudományoknak hazai nyelvűnkön való közlése nehézséget szenvedett; mind az éleztő eszközök, mind a' közösködéstre való eszközök megfogyatkozván. *) Azért az egymást érő új találmányok, és a' tudományoknak előkelései, Hazánkban ki nem tudódtak, legalább méltán nem. A' termékeny elméknek gyűmölcei ki nem fejlődhetek; még az alkalmazás is szűkölködvén arra, hogy napfényre juthassanak. A' Parispápainak szótárja tökéletesebbülés nélkül, Mártony Uré pedig héjánosságokkal kéntelenítetett megjelenni. A' magyar Philologia nem hogy valamit nyert volna, hanem, a'

másokkal előre értekezhetésnek fogyaikozása miatt jobban megzavarodott; Grammatikánk, Orthographiánk kétesebb lön. Azon munkák is, melyek az üstökös tsil'agokként az úgy rendeltetésnek kénntetéséből megjelentek, tsak vaktaba tündöklöttek egünkön; nem lévén, ki azoknak mi-ben létét fejtegesse, és érdemeikre méltassa. Egy pár nagylelkű Hazafi hazai nyelvünknek állapottyát, kimiveltetése módgyát, és eszközeit akarván jutalom-tétel által kitudakozni: a' béérkezett feleleteknek tulajdon érdeme bizonytalan maradt csak nem: az elégséges tekéntettel felruházott Biráknak nem léte miatt. Szóval annyira jutottunk: hogy néhány idegen nyelven írt folyó írás ütötte fel Hazánkban a' fejét; és Nemzeti Tudósainkkal egy, Pesti vásár alkalmatosságával kiadattatott, német kihírdetésből kénntelenítettünk megesmérkedni!! **)

*) A' kinek szüntelen alkalmatossága van gondolatnak másokkal közlésére, annak elég kézjtetése is van a' gondolkodásra. A' ki helyes gondolattyaért azontúl mások' kedvtöltésével jutalmaztatik, és kinek oktalan gondolati egyre kigúnyoltatnak: ez által jobb megfontolására ingerletetik minden állításnak és szavainak, mint sem egy más, ki magára hagyatott. Csak a' Publikum' látószínén, csak a' Tudósok' társaságában, ébrefztetik az emberi értelem olly magacéröltetésére, hogy másoknál kívántató befolyást nyerjen. Garve. Versuche uiber verschied. Gegenst. III. Th. p. 17.

***) Celui, qui s' adonne aux Langues étrangères, et neglige la sienne, ressemble à un homme,

hol a vége?

qui pour faire valoir le bien d' un autre, laisse le sien en friche. Génie Montesquieu.

§ 3. Örvedetes lön azért is ama' Jutalom kérdés, mellyel a' Hazai tudományoknak egy kedvellője és gyarapítója hathatósan kikérte a' tudós és nagy tapasztalású Férjfiaknak javallásait az iránt:

„ Micsoda intézet szerént lehetne Magyar Országban olly Tudós Társaságot legkönnyebben feiállítani, és leghelyesebben elrendelni, a' melly nem tsak a' Magyar-nyelvet, és literaturát gyarapítaná *) hanem a' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esméretit is az Országban a' Nemzet' javára elterjesztené? “

Bölcsen kívánta e' végre: hogy ezen intézetben értelmesen és fontosan előadattassék a' Társaságnak külső és belső alkotása; az ő tárgyai és foglalatossági; jövedelminek forrásai; az egész Orzággal, és az igazgató -székekkel öfvekapcsoltatása; az ő bővséges hasznú következései, 's a' t.

Illy fontos, és mezfze terjedő kérdésben, nem vétek nyilván vele, ha én is azoknak számbába bátorkodom elegyedni, kik szoros kötelességöknek tarttyák javallásokat közleni; a' mélyen béléató, és előre el nem fogódott Bíráknak ítélete alá bocsátani az iránt való vélekedésöket; söt az egész Haza előtt a' tudva lévő magyar tudós társaságért szót szöllani. Czikkelyerként felfezem tehát a' Kérdésnek ágazatit.

*) Hogy hazai Literaturánkat valósággal szükséges volna gyarapítani, leginkább kitelszik, ha azt

más Nemzetekével öfzvevetryük. Svécziában, mellynek alig félannyi a' népessége, mint a' miénk, 34. könyvnyomtató mñhely van: 13. t. i. Stokholm-ban; 2. Gothenburgban, 19. más városokban, kettő a' vidéken. 27. újság kél ki benne, 's a' t. — Párisban csupán 450. a' könyvnyomtató, és áros. — Nagy Britanniában a' könyvekkel, képekkel, újságokkal, papirossal kereskedés 44. milliom foréntot hoz be; az újság csupán több mint négy milliom forént hasznot hajt. Nem szükség német-orfszágot említenem.

I. C Z I K K E L Y.

A' Magyar tudós Társaság' külső alkotása.

§ 4. Hogy a' tudós Társaságok között legnevezetesebbek a' Londoni, Párisi, Berlieni, Pétervári, Svécziái, Bononiai, bizonyos; méltán tűntek tehát ezek minnyájoknak szemeibe, valakik a' M. t. Társaságnak külső alkottatásáról értekeztek. Ezeknek példájára nézve miat T. Decsi Sámuel, mint T. Révay Miklós azért esedeztek, hogy egy fő helyre gyűjtessenek öfzve néhány munkás tagok, kikkel egyesülve legyenek számos tiszteletbéli, és levelező társok is, egy fő, vagy védelmező alatt, az ezekhez tartozandókkal egygyütt; és e' végre kívántató költségeknek megszerzése végett. A' M. t. Társaságnak külső alkottatását állíták t. i. ennek székében; a' rend szerint és rendkívül való tagokban; a' védelmezőben, az ezekhez tartozandókkal egygyütt, és a' kívántató költség' meglétében. Ezeket szükség tehát nekünk is rendre tekintetbe vennünk.

§ 5. Minden tudós Társaság' tagjai gyakran öfzve szoktak gyűlni az ő rendeltetésekhez képest: így tehát szükségképpen valamely helyen széköknek kell lenni. A' franczia tudós Társaság Párisban, az Angliai Londonban, a' Pruszfiai Berlinben, a' Svécziai Stokholmban, a' Rufzfiai Pétervárbán emelt magának széket. Ezekre nézve a' mi Íróink is egygyik fő városunkba helyeztették azt: Decsi ugyan Budára; Révay pedig Pestre vagy Budára. De annak széket inkább Pestre szükség vólna határozni, e' következendő okokra nézve: 1) mivel ennek dífze — a' fő tudományoknak, 's a' királyi és nemzeti Bibliothekának, lakhejye lévén, azt nyilván magával hozza, hogy azon tudós társaság is, mellynek ezekre támaszkodnia, ezekkel élnie kell, itt tarttsa széket. 2) a' törvénykedő, vásári és kereskedő foglalatosságok miatt; Pest leginkább 's legtöbb Honnyainktól, és Külföldiektől meglátogatgattatván, legalkalmasabb a' közösülésre. 3) Mivel itt a' magyar könyvekkel való kereskedés leghamarább lábra állhat. 4) 'S itt legtöbb tudós újságokra és tudósításokra tehetni szert, mellyek nélkül egy tudós Társaság el nem lehet. 5) Semmi gát se látfszik ezen választásnak útyát állani.

§ 6. A' rendszerént való tagokon épűlvén, mint némelly talpköveken azon tudós Társaság, melly az előadásban forog: ezeknek öfzveszerzésére kívánhatni tehát Nemes Hazánknak leginkább szerencsét. 'S ezért az idegen tudós Társaságokra nézve ismét mint Decsi, mint Révay,

azért esedeztek, hogy számos gyökeres tudományú férfiak illendő fizetéssel, melly a' Pesti Universitásban hivataloskodókénál alább való lenne, telepítesse nek le. Decsi ugyan 30. gyökeres tudományú, és jó magyar nyelvű férfiaknak kihívattatását sürgette, Révay legalább hufzonnégyekét. Mivel ezek végbe nem mehettek: nem int-e a' tapasztalás? hogy a' M. t. Társaság' felállítását ezen feltételekhez ne kössük! Maga Révay előre látván az akadályokat; annyi férfiaknak t. i. illendő jutalommal való kielégítését; és mivel az egész Hazának ölében elszéledt, és tisztelkedő Tudósokat alig lehetne ennyi számmal állapottoknak elhagyására 's t. e' f. bírni: tizenkettőre szállította alá a' Pesten maradó rendszerént való tagoknak számát. Vallyon azolta az emberi elme, Hazánk' sorsa, 's a' t. megváltozott-e? Vagy: van-e nyomos reménységünk, hogy töstént, egy könnyen, megváltozzék??!

§ 7. Azért nékem úgy látszik ezen intézetnek feltett czéllyára könnyebben eljuthatni ez által, ha nem kéntettyük — kivált elejentén — olly számmal tudós Hazánkfiainak egy helyen való letelepedését. Hiszem ama' Párisi tudós Társaságnak se vóltak elejentén annyi tagjai; 9—12. vóltak, kik azt szerzették Párisnak külömbféle részeiben lakván. *) Az ő rendeltetésökre, 's azon terhekre nézve, mellyek bajnoki vállaikra rakattatni fognak, számök hufzonnégynél kevesebb nem lehet; de elég ha nyolczan fognak tartózkodni belölök Pesten, Budán, és ezen fő-

városoknak vidékeiben olly szomszédságban, hogy több ízben is, — a' hányszor t. i. a' Társaság' ügyve megkívánándgya — sulyos költségeskedés nélkül megjelenhessenek; illyen nyilván az egy napi vagy 6. mértföldnyi járó föld. Ezt feltévén, nem kívánunk-e lehetetlenséget? Valóban nem. Olly mély tisztelettel viseltetem én kivált a' Királyi Universitásnak tagjai, a' nemzeti könyvház' gondviselői, és a' Pesti és Budai Gymnasiumok' oktatói iránt, hogy közülök időről időre válalköznak annyian, kik e' számot Hazánk' javára bétöltik. Azon kívül számot tarthatni a) T. Piaristákra is, kik itt lakoznak, annál bizonyosabban, hogy ezen becses szándékát megtudván a' Hazának, a' tudós Szerzet Pestre fogja vonni a' legalkalmasabb tagjait. b) Számot tarthatni mint a' két Evang. és reform. Vallásnak kiválasztatott Prédikátorira is; c) azon érdemes Férjfiakra, kik itt hivatalból, vagy önként tartózkodnak. d) Vác, Esztergom, Fejérvár, — adgyuk hozzá Kecskemétet is — 's ezeknek környékeik, olly kilátással bíztatnak, hogy a' feltett nyolcz számú rendszerént való tagok akadnak minden bizonynal. — Se ez által egy szikrát se veszt a' M. t. Társaság' jobb vólta, ha minnyájan a' rendszerént való tagok Pesten nem laknak is. A' fővárosokban csak az elmének apróbb szüleményei, melyeknek legfőbb érdeme a' jó ízlés, és tetfzetőség, díszlenek legfizerencsésebben; a' költeményes elmének, és az igazságot nyomozó észnek nagyobb és jelesebb munkái gyakorta sokkal na-

gyobb tökéletességre jutnak a' fővárosoktól, 's a' nagy világtól távul, 's azoknak szerzői a' magános élet nyugodalmával többet nyernek, mintsem a' mennyit a' tudós társalkodásnak, 's a' segítő eszközöknek szűke miatt vesztenek: tudós Garve Chri: észrevétele szerént. **)

*) Pelisson Histoire de l' Academie Francoise.

**) Vermischte Aufsätze von Christian Garve Th. I.
P. 254.

§ 8. Legkönnyebben célunkat érjük 2-szor: ha mi nem köttyük társaságunkat ahoz, hogy, mindegygyik rendszerént való tagnak 1000 — 1200-ig, öfzveséggel 17—24,000 forintok járjanak. Ez vólt fő és legnagyobb köfzál, mellyben Hazánkfiainak jámbor szándéka hajótörést fzenvedett. Távul légyen, hogy evvel kissébbíteni akarjam dicsőségesen uralkodó Koronás Fejünknek, 's kegyesen rólunk gondoskodó Nádor-Ispányunknak nagylelküségét; kivált pedig Hazánknek illy drága áldozatra való készséget; hogy tőlök illy, 's más kívántató költségeknek megszerzése ki ne teljen. Távul légyen! — I. Péter Rusz Császár, I. Fridrik Prussiai Király, sőt az Anhalti Fejedelem Lajos, illy közhasznú szerzeményekre kerülvén a' dolog, a' költséget nem kéméllették: hogyis tagadhatnánk meg e' vetelkedést a' szeretetünkre uralkodó I. Ferencz koronás Fejunktől? *) Verulami Bacó, Colbert, **) Richelieu, Leibnitz Hazájokban csupa Kancelariusi, vagy más fő tífztséggel bírván, illy dicső

szerevényekkel örökösíthették nevöket: mi ki nem telhet tehát a' mi kedves József Nádor Ispányunktól, ki fényes hivatalya mellett Fejedelmi vérünk is egyetemben?! Dicső Nemzetünknek készségéről is igen hízelkedőleg gondolkodom én. — Csak ezt az egygyet kérem, méltó tekintetbe vetetni: míg ezen felséges fundátziók végbemennek, azon szerencsétlenség érheti Hazánkat, mellyre eddig volt kifzánva, eltelik ismét egy idő; másfél tized; vagy még több is!

*) A' mind eddig dicsőségesen uralkodó György, Nagy Britanniái Király, Hannovera' tartományának önnön magából 1804. Esztendőben 80,000 tallért ajándékozott a' tudományos tárgyokra.

***) *Toi, dans le second rang le premier des humains,
Colbert, c' est sur tes pas, que l' heureuse
abondance,*

*Fille de tes travaux, vient enrichir la France;
Bienfaiteur de ce peuple ardent a' t' outrager,
En le rendant heureux tu sauras te venger — —*

VOLT. HENRIADE. Ch. 7.

§. 9. Azért a' mi M. t. Társaságunk' rendszereént való tagjai csupa hazai szeretetből, és dicsőségre való vágyódásból, állyanak öszve. — *Nitrimur non lucri, sed Patriae amore* — Eddig is ez volt Litteraturánk' mezején való pályafutásunknak különböztető jegye. Ez alatt léptek elő ama dicső bajtársaink, kiknek emlékezetét fennmarasztotta érdemes Horányi Elek. Nem a' fizetés, nem a' jutalom, nem a' Nagygyaink' megkülönböztetése, hanem egyedül csak a' közha-

szonnak keresése, és a' Hazafszerefet gerjeszté
 őket. Nincs példánk reá, hogy — — nem mon-
 dom — valamelly Hazánkfia írásai által meg-
 gazdagodott, vagy megbirtokosult volna, mint
 ama Ferney Filosofus, Bayle, Diderot, Nicolai
 's a' t.: hanem ki csak munkáinak méltó gyi-
 mölcsét is fzedte volna. *) Mindazáltal meg nem
 ízűntek Tudósaink a' Hazának szolgálni: ezen
 dicső, ezen szívvet magasztaló, ösvénytől elál-
 lyunk-e? — elállhatunk-e bizonytalannyában?
 senki ellent ne állyon itt nékem e' vádlással: hogy
 az illy ingyen való magok-elfzánása Tudósaink-
 tól ki nem telhető; mert alacson gondolkodásá-
 val szörnyen vét ellenök, és a' tapasztalás is
 megczáfolja ötét. Nem-de a' Kassai kis Társaság
 nőttön nőtt az illy csupán Hazafszeretetből, és
 ditsőség' keresésből egygyütt munkálkodó társak-
 kal? Nemde a' Komáromi és Erdélyi Társaságok
 is illy dicső magok elfzánásából vetették vállai-
 kat a' társaságnak sulyos terhe alá? 's a' t. Erre
 eltökéltették sőt végre azok is magokat, kik
 többször tiszteltt Révay Miklós' szövetségében a'
 F. M. Helytartói Tanácshoz esdeklésüket bényűj-
 tották. Ha csak a' Felséges helyről egygyetlen
 egy intés terjed ki Hazánkba e' végre, olly ké-
 fzen és serényen kezet csapnak Tudósaink azon-
 tül, mint Vitézeink a' Haza védelmére. — De
 ha a' külföldre tekintünk is, nem találjuk ezt
 példa nélkül valónak. Egynehány nagyra termett
 Lelkek 1743. eszt. Lipsiában, társaságot formal-
 ván, minden munkáikat egymással közlötték 's a' t.

minden

minden alkudt bér nélkül. Ez a Társaság azonban epochát csinált német országban.

*) L. Magyar Museum I. kötet XVII. I. Posselt német országban halála után 80. ezernyi értéket hagyott maradékira, mellyeket tudós munkái által gyűjtött.

§ 10. Minden tudós Társaságnak megvan-
nak az ő rendkívül való tagjai; azért Hazánk-
fiai is, kik a' M.t. Társaságról véleményyöket
közlötték, ezeknek méltó helyet rendeltek annak
külső alkottatásában. Tehát ezen újonnan elő-
forduló intézetnek épületére is szükség őket számba
venni. Nem is látok semmi nehézséget, melly
ellenök szegezhetné magát. Rendkívül kétféle-
képpen munkálkodhatni a' Társaságnak jobb-vol-
tára: vagy a' tekintet, javallás, és a' pénzbéli
segedelem; vagy némünémű munkák által is.
Illyenek a' Nagyságok, Uraságok, és a' Társa-
sággal jótévködő Hazafiak mindenek előtt. Il-
lyenek még az olly felderült eszű Hazafiak is,
kik a' rendszerént való tagoknak számába bé-
nem férvén, azonban a' Társaság' czéllýára dol-
goznak, és tehetségök szerént a' feltett jónak
elérésére segítségül vagynak. Azért a' rendkívül
való Tagok is két karra oszolnak: az elsők tisz-
teletbéli tagoknak, a' másikkak Levelező tagok-
nak, nevével dicsőíttetnek. Ezek akár hol lakoz-
zanak bár, érdemet vetnek valóban lakhelyeikre;
se határ közé nem köthetni a' számokat, bár
olly bőven legyenek mint a' fűszál.

§ 11. Tudva való az is, hogy minden Társaságnak van tulajdon Védelmezője, Igazgatója, és Titoknokja is. Az első ad annak díszet, tekintetet, és bátorságot; a' második az előfordult tárgyakat a' Társaság' czélláához képest elintézi, a' foglalatosságokat elrendeli; a' tagokat hivatalyokra bírja. A' Titoknok azonnak végzéseit, értekezéseit feljegyzi; a' tagokkal levelez; a' Társasághoz béküldettett darabokat öszvefzedi. Ezen fényes és fontos hivatalok nélkül azon intézet is, mellynek óhajításából dolgozunk, hasonló volna egy hajóhoz, melly kormányos nélkül a' vizekre akar röptülni.

§ 12. Minden tudós Társaságnak van még könyves, és természetbéli gyűjteménnye, tulajdon épülete, könyvnyomtató-műhelye, és szolgálattya: u. m. számtartója, gazdája 's a' t. Erre vāgyódtak azon érdemes Tudósok is, kik Hazánkban e' közhasznú intézetről szorgoskodtak. De e' vólt a' második akadály, mellybe a' feleséges végzés szerént (1790. Nro 19. 837, és 22,586) ütköztenek. — Azért mí is itt szegjük-e vakmerően nyakunkat? Ezen veszfélynek tegyük-e ki magunkat? Minémü kilátásra nézve vallyon?? — De örvendgyünk! ezen kéntetésre nincs is miért fakadnunk. A' gondviselés bizonynyal ügyel, valamint Hazánkra, úgy Literaturánkra is. Ama halhatatlan nevü G. Széchényi Ö Excellentiájának Bibliothekája, ki tetemes áldozatival ama Hazájokért élőhaló Angolokat példa nélkül követte, sokat segít rajtunk; és nem sikeretlen

reményünk, hogy a' dicsőségre, és Haza boldogítására vágyódó Hazafiak azt idővel elősegíteni és gyarapítani is fogják. Már is Márczipányi Istvan belső titkos Tanácsos; M. Rhédey Lajos ezerekes, és F. M. L. Ott kiléptek e' dicső pályára, hogy másokat ne említsek. Haszonvehető e' felett a' Királyi Universitásnak mindegygyik gyűjteménye is: mivel közhaszonra intéztetett. — A' költséges épületet se tartom én általlyában szükségesnek: az érdeemes Királyi Universitásról, — mellyel ezen M. t. Társaságnak legjobb egygyetértésben kell lennie, feltehetni azt méltán, mivel azon egy célra törekedik mindenike, csak az ösvény különböző, hogy annak néhány közös gyülekezetre valamellyik Száláját tisztességesen által fogja engedni. *) — A' könyvnyomtató műhelyről nem különben gondolkodom én: ha ennek szerzése terhesnek, gondviselése bajosnak, és használása gyanúsnak tetszett, és tetszhetik, mindennemű haszonvételének ellenére is a' M. t. Társaság ellehet nála nélkül azon könyvnyomtató-műhelyekre nézve, mellyek Pesten, Budán izzadnak. — Mindezekből, és a' még következőkből végre a' szolgálatról is kihozást tehetni.

*) Múlt század' elején ama nevezetes lohités kávéház volt, hol Addison, Pope, Swift, és több nagy elmék özszevgyültenek, és magokat kölcsönösen formálták Londonban.

§ 13. A' Társaságoknak külső alkottatását béfejezi: a' reájok kívántató költségnek megléte. Nem áll a' világon semmi társaság is, mellyre semmi költség se kívántassék: azért a' mi M. t. Társaságunk se lehet el mindennémű költség nélkül. De ezt legalább 1600. foréntokra határozhatni meg esztendőnként. Úgyhogy ezekből esztendőnként mindenekelőtt 600. foréntokat szánunk jutalom-kérdésekre; felét ugyan a' magokat megkülömböztető Íróknak jutalmára; felét pedig munkájoknak bényomtatására. Minden pallórozott Nemzeteknél a' Tudományok Előmozdítóji eleitől fogva ezen ösztön által serkengeték, 's serkengetik az elméket. Az Európai tudós Társaságok esztendőnként szoktak egy vagy más kérdés' megfejtésére jutalmat tenni. *) 'S ellehet nagyítás nélkül mondani, hogy ezen tiszteességes vetélkedés, melly az efféle jutalom által felébfesztetik, szinte annyit tesz a' tudományoknak kiterjesztésére és virágoztatására, mint magok az Akademiák. Mert mi adhat nagyobb kedvet és erőt a' nagyra vágyó léleknek a' munkára, mint az a' reménység, a' mellynek fejébe dolgozik, hogy munkájával, ha szerencsés leend, az egész Hazában tekéntetet és becsületet érdemel mindenek előtt, valakik az ő általa munkába vett tárgyat valamelly fontosságra méltatják. De valóban sokszor a' jutalomnak kíváúása is nyomos magában, és alkalmas ösztön arra, hogy a' Tudós idejét és erejét egy bizonyos munkára fordítsa. — A' meghatározott sum-

mából 500. foréntokat szánnyunk ezfendönként ezen M. t. Társaság' elegendes munkáinak darabonként való kinyomtatására. Az illy tudós folyóírások a' nyelv' kimivelvetésének, 's a' tudományok' gyarapításának leghathatósabb eszközi közé számláltathatnak. Időről időre jelenvén meg jobban kelletik magokat újságokkal; darabonként közöltetvén könnyebben megfizerezhetők; következendöképpen sokakkal közölhetik valamint a' benne foglalt dolgokat, úgy a' nyelven tett csinosítást, és tökéletesítést is. Lebecsátkozván a' tudakozódzó községnek értelméhez, szükségképpen nagyobb értelmességet adnak a' nyelvnek, a' tudományoknak meg nagyobb közhasznúságot. Mi lehetne alkalmasabb a' tudatlanoknak tanítására, a' hivalkodó fízélmékeknek felserkentésére, a' nagy jeles elmékek nagyobbakra való éléftzésére; a' gyakorlatlan Íróknak elkészítésére 's t. e' f. mint ezen munka? Mellyben időről időre közöltetnének mint a' hasznos találmányok, mint a' tudományi előkelések, mint a' jutalom-kérdések, legdícséretesb feleletek, az új leghelyesebb, 's leghasznosabb Könyvek; mint a' szorgalmatos és józan Kritika által minden úton nyomon felfedeztetnének az írásmódyában, és a' nyelvvel-élésben való tökéletességek, és héjánosságok, 's a' t. — A' még fennlévő ötfzáz foréntokat pedig szánnyuk a' M. t. Társaság' Titoknokjának. Ha akadna is dicső Nemzetünkben olly, ki ezen legfontosabb hívatálnak terhét, a' Lévelezést, feljegyzést 's a' t.

§ 11. magára vállalná ingyen is: de még is igazságtalan, és nemzeti méltóságunkkal ellenkező dolog volna, ezt valakitől minden költség' viszfzaterítés nélkül kívánni, és elfogadni. — Így eshetne meg, a' mint mondám, a' legalább való költségnek felosztása; ha ez bizonyos nagyobb számba emelkedne, nyilván a' kijegyzett summákat is nagyobbítani, sőt duplázni is méltó volna.

- *) Ezen jutalom-kérdések közül hadd említsek némelyeket. Mindenek előtt azokat, mellyek Morva Országban tétettek: mivel ezek minket leginkább verékedtethetnek: 1. Welche Gegenstände, die zu bereicherung der KK. Staaten, durch Landwirtschaft, Manufakturen, Handel, Bergbau, und Industrie uiberhaupt beytragen können, verdienen vorzüglich durch Preisschriften beleuchtet zu werden? (Preis 100. Dukaten im Golde) 2. Was ist zur vervollkommung der in den KK. Staaten schon vorhandenen menschenfreundlichen Anstalten noch erforderlich? und was für gemeinnützige Anstalten sollten noch in jedem Lande der KK. Staaten zum Wohl der Menschheit errichtet werden? Was würde zu ihrer Gründung erfodert? Und wodurch diese erleuchtet? (Preis 100. 50. Duk. im Golde.) 3. Wie kan, bei Kindern schon, das moralische Gefühl überhaupt gewecket, wie dasselbige besonders zu sanften, humanen, liebreichen, und wohlthätigen Gesinnungen gegen Menschen, und Thiere auf eine rechte anschauliche, und sinnliche Weise veredelt werden? durch welche, überall leicht, und ohne große Kosten anwendbare, an sich reizende, daurende Mittel kan dies am wirksamsten hervor gebracht werden? (Preis 50—25. 12. Duk. im Golde.) 4. Welche gefährliche, und

doch unumgänglich nöthige Arbeiten giebt es, bei denen noch Gefahr-abwendende, oder erleichternde Anstalten vermisst werden? Giebt es dergleichen neuere Verwahrungsmittel, die bei uns noch grösstentheils unbekannt, oder doch nicht allgemein im Gebrauche sind? und worin bestehen sie? (Pr. 50. Duk. im Golde.) 5. Welche für die Menschheit wichtigen Gegenstände sind durch Preisfragen in allen cultiwirten Ländern erörtert? wann? und von wem? 's'a't. — A' Hazai Társaság Londonban 1805. e' jutalmakat tette ki: 19. kérdéseket a' szép tudományokból és mesterségekből. 10. a' Mechanikából. 8. a' Gazdaság' tudományából. 4. a' Kémiából. 3. a' Kereskedés' dolgában. 2. a' Kéziművek iránt. — A' Berlini tudós Társaság nem régiben ezen kérdéseket tette jutalomra ki: Uiber den Zustand der redenden, und zeichnenden Künste im Mittelalter. (Pr. 100. Dukaten. — Uiber die Schiefe der Ekliptik, (Pr. 150. Duk.) Woher kommt es, daß man die Civilisirung (civilisation) des menschlichen Geschlechts nur im Orient findet, und daß man bei allen in Abendlande, und auf Inseln des Südmeers gemachter Enddeckungen kaum eine Spur der Civilisirung antrifft? (Pr. 50. Louisdors.) Ki ne emlékezzék ama jeles kérdésre is: minémű valóságos előmenetelt nyert a' Philosophia egy Lajbnitz és Wolf idejítől fogva?! — Parisban nem rég feleltek e' jutalom kérdésre: Quel est pour les femmes le genre d' education le plus propre, à faire le bonheur des hommes en société? — Leiptzigben kérette: Ein Lesebuch uiber die gesamt Grundsätze der Landwirtschaft, und der damit verbundenen Hilfswissenschaften zum Gebrauch der Landschulen (Pr. 10. Fridr. dor.) A' Prágai tudós Társaság: Durch welche Mittel, und Wege

können die manigfaltigen Verfälschungen sämtlicher Lebensmittel aufserhalb der gesetzlichen Untersuchung aufgehoben, oder doch vermindert werden?? (Pr. 500. fl. és 400. a' nyomtatványokból. 's a' t.

II. C Z I K K E L Y.

A' Magyar tudós Társaság' belső alkottatása.

§ 14. A' Társaságoknak előmenetele, boldogsága, és állandósága, az ő belső bölcs alkottatásoktól függ leginkább: a' hol ez héjános, múlandóságnak és veszedelemnek tétettettek azok ki, ha bár a' közfálon épültek is. Fő dolog tehát, az óhajításban lévő M. t. Társaság' intézetében is az olly belső alkottatás, melly nem csak a' Társaság' czéllához, hanem az időnek, környülállásoknak, kívántatásához is szabva legyen. Ide tartozik a' társoknak választása, a' feltett czélhoz képest munkásságban tartása, vagy is: a' gyűlések, az ő ösztönöztetések, és némelly főtörvényekhez köttetésök. Szóllyunk mindenekelőtt a' Tagoknak választásáról; jelesen a' Védelmezőjéről, és az Elölülőjéről.

§ 15. Egyéb Nemzeteknek, kik hasonló tudós Társaságokkal dicsekszenek, példájára a' mi némes szabad Nemzetünk is minden alkalmatossággal fiai által úgy nyilatkoztatta ki kívánságát, hogy ezen fényes hívatallal egygyik Fejedelmi Fő Herczeg tiszteltessék meg. 'S valóban méltán: mert a' Védelmezőnek és Elölülőnek rendeltetéséhez képest ollyannak kell lenni, ki Nem-

zetünknek és nyelvünknek becsülésén kívül mint születésére, mint méltóságára, mint hatalmára nézve, díszére és hasznára lehessen a' tudós Társaságnak; ollynak, kire nézve mások is, még a' Fejedelmi vérűek se áttalják nyelvünknek tanulását; 's a' ki ezen Társaságot nem csak a' polgári igazgatással, hanem Koronás fejünkkel is, öszvekapcsolná személyével; és az abba való kívánczozást akárkiben is serkengethetné. Ezen tulajdonságokat senkiben annyira fel nem találjuk, mint Ó Császári Királyi Fő Herczegségében JÓSEFBEN Hazánk' Nádor Ispányában. *) Annakokáért Öneki esedezzünk mély főhajtással, hogy felállítandó M. t. Társaságunk' oltalmát vállalja fel; helyheztesse azt bé kegyesen Hazánkba, és apolgassa csecsemő korában. Hogyha megnyerendgyük ezen Fejedelmi Nádor Ispányunkat, véghetetlen hasznot fogunk Nemzetünknek, és a' közjónak szerzeni. Néki, mint Császári Királyi Fő Herczegnek elegendő tehetsége lévén ezen jó szándéknak böldegítésára, és Társaságunknak mindennemű gyanútól, kisebbítéstől, és üldöztetéstől — mellyektől méltán tarthatunk — megmentetésére, 's a' t.

*) Hazafiúi öröm JÓSEF Nádor Ispán Ó Császári Királyi Fő Herczegsége azon szavain, hogy Magyarúl jól ért.

Hogy Magyarúl értesz, azt Te magad mondád,
'S bátorságot ezen versekre e' szód ad!
Dicső szó volt! — tartsd meg nyelvünket kedvedben,
'S élcszd fel andalgó Múzsánk' képeledben!

Engedd e' nagy szónak hirdetője legyek,
 'S erről Nemzetemnél bizonyágot tegyek!
 Édes érzés! Szádban nyelvünket tisztelni,
 'S illy nagy Hazáiban becsünkt emelni.

G. TELEKY LÁSZLÓ.

§ 16. Ezzel nem szándékunk nékiünk ezen Felsőségnek dicsőült vállaira új terhet rakni; az ő országos gondgyait megosztani: nem. Kérnénk mély hódolással, hogy fényes személyének helytartójává egyvalakit, kit bölcsen alkalmasnak, érdemesnek ítélt, a' F. Királyi M. helytartói tanácsból kivenni, és arra méltatni méltóztassék, hogy Ő ezen M. t. Társaság' közgyűlésiben előforduló értekezéseknek tanúja, 's azoknak a' fő polgári Kormányánál béjelentője legyen egy esztendeig, vagy tovább is. Ez a' N. Tanácsos Uraknak minden tetemes terheltetése nélkül végbemehetne. Legfellyebb is, ha azt kívánhatnók az egész Hazának képeben Ő Császári Királyi Fő Herczegségétől, hogy magasztaltt személyével vagy egyszer a' M. t. Társaság' közgyűlését dicsőítse meg, vagy annak jelesebb tagjait udvarlására kegyesen fogadgya el.

§ 17. A' mi a' rendszerént való Tagoknak választását illeti: ezeken fordúlván meg a' Társaságnak gondgya; ezektől függvén annak haszna, becse, kelete 's a' t. ezeket mindétig ugyan, de leginkább elejéntén megválogatással, és csupán érdem és tehetség tekintetből szükség volna ki-

fizetelni: ne hogy az Ország reménységében megcsalattassék; a' közjóra szántt áldozatok elpazaroltassanak. *) A' válogatásban pedig számba kellene venni, hogy a' Tag 1-ben józan erkölcsű, bölcsesség-szerető, munkás, és a' Haza' szolgálatyára magát elfizánt légyen. 2-szor. Hogy a' tudományokban és szép mesterségekben jártas és okosultt légyen. 3-szor. Hogy mindenek előtt hazai nyelvünket gyökeresen tudgya; az Európai tudós Nyelvekből is legalább kettőt jól értsen. 4-szer. Hogy érett józan itélettel, jó és finom ízléssel bírjon. 5-ször. Hogy tudós munkaja által bizonyos hírt és nevet szerzett legyen magának. — Ezeket, hogy igen megfize ne terjedjek, itt bővebben nem fejtegettem; bővebben kifejezte magát ezekről Révay Miklós említett munkájának 25. l. — Közönségesen azon is kellene lenni: 1) Hogy közöttök legyenek Országunknak minden kerületéből és az Erdélyi Fejedelemségből is, a' mennyire kitelhető: 2) mindenik Religióból. Ezeket magával hozván a' Társaság' tárgya és jobb volta is.

*) Es ist sicher, daß durch diese collegialische Betreibung der Geschäfte, wenn sie rechter Art ist, Fähigkeiten, und Tugenden geübt werden, die sonst keine so ausgezeichnete Anwendung finden. Nacheiferung ohne Neid, Beweise gegenseitiger Achtung ohne Schmeicheley, Freymüthigkeit in Behauptung seiner Meinung, und in Widerlegung der bey andern entdechten Irrthümer — ohne Hartnäckigkeit, und Rechthaberey — — das sind Charactere eines würdigen Collegen und es sind

Eigenschaften, die sich schwerlich anderswo so gut üben, und so leicht erlangen lassen. — Doch, um diese Vortheile zu erhalten, muß Gesetz und Gewohnheit, und eine gute Wahl der Glieder, die Ordnung in den Collegialischen Geschäften festhalten, und die Führung desselben beleben. Je gleicher an Fähigkeit, und Wissenschaft, und Eifer für ihr Geschäft sie sind: desto genauer vereinigen sie sich, desto mehr bilden sie sich wechselweise. Es muß Gesetz und Sitte seyn, daß auf die Vorträge des jedesmahl redenden von allen gehörige Aufmerksamkeit gewandt wird. Jeder muß in der Sorgfalt seiner Ausarbeitungen die Achtung beweisen, welche er für das Auditorium hat, dem er dieselben vorlegen soll. Garve Vers. IV. Th. p. 129.

§ 18. Senki ezek ellen avval ki ne keljen, hogy illy M. t. Társaságra termett 24. Hazafiakat hol találni? Mert Nemzetünknek dicsőségére számosak az olly gyökeres tudományú, több tudós nyelveket értő, és buzgó Férjfiak, kik az álló csillagokként csak tartományokban tündöklenek, 's az idegen fény, vagy távúllételek az oka, hogy eléggé szembe nem tűnnek; közelíttessük csak őket egünkhöz, szedgyük őket öszve, nyilván napfényre derítik Hazánkat, azon fellegen is, melly kilátásunkat fedi, keresztül hatnak. Mindenek előtt élnek még számosan azon érdemes Hazafiakból máinapiglan, kik 17. esztendeje boldogultt Révay Miklóssal e' végre kezét fogtanak; és a' F. K. Helytartói Tanács elejbe terjesztették nevöket, és kéfzségöket. Tudtomra illyenek: Bacsányi János. Bárány Péter. Benke Mihály.

Bolla Márton. Csepán István. Decsi Sámuel. Dugonics András. Fábchich József. Göböl Gáspár. Gyöngyösi János. Horváth. Adám. Komjáti Ábrahám. Kovásznai Sándor. Kovács Ferencz. Kreszkay Imre. Mátyús István. Milesz József. Nagyváti János. Novák István. Rajnis József. Rozgonyi József. Sinai Kristóf. Szabó Dávid, Baróthról. Tolnay Sándor. Tóth Farkas. Versegly Ferencz. Virág Benedek. Ori Fülöp. Ezek mostanában is fogják érett itéletökkel, bölcs tanácsokkal, sőt hafznos munkájikkal is a' közjót előmozdítani. Kik Hazánknak ugyan kárvallására, de dicsőségesen e' vetél-színről kiléptek, azoknak nyomdokiba léptenek, és helyöket bétölteni igyekszenek nem különben számosak; ezek közül tudtomra jelesebbek: Alaxai József Györi megyében Pap; Andrád Sámuel orvos Erdélyben. Asboth János Prof. Keszthelyen. Ballja Sámuel Assessor. Balla Imre Pred. Erdélyben. Bátori Gábor Pred. Pesten. Basa István Prof. Marosvásárhelyen. Bene Ferencz Prof. a' Pesti Universitásnál. Benkő Ferencz Prof. Enyeden. Benkő József Pred. Köz-Ajtán. Benkő Sámuel orvos Miskolczon. Beregszázi Pál Prof. Sáros Patakon. Berta György Prof. Győrött. Bessenyei Sándor, Bolla Márton Prof. Vácson. Budai Esaiás Prof. Debreczenben. Csanki Gábor Piarista. Csepcsányi Gábor Magyar-nyelv Prof. Cseréy József Nagy-Ajtáról Prof. Szebenben. Csergics Simon Pléb. Dombi Mihály Piarista. Döme Károly Isai Pléb. Édes Gergely Préd. Endrödy János Piarista. Fá-

bián József Préd. Farkas Lajos Piarista. Farkas Károly. Fejér György Kovácsi Pléb. Gáti István Prof. N. Szigetben. Göböl Gáspár Préd. Gorove László. Gubernáth Antal M. nyelv Prof. Görch Illés Fiskális. Gyarmathi Sámuel Rektor Erdélyben. Hári Péter Rektor N. Szigetben. Hegyi József Piarista. Horváth József Piarista. Horváth Sámuel Pred. Kács István Pléb. Kelle Leopold Piarista. Kiss János Pred. Kiss József orvos. Kovács Mihály orvos. Kovács Antal Pléb. Kopácsi József Prof. Veszprémben. Kömlei János Dékán. Kövi Elek Professor Sáros Patakon. Kulcsár István Hazai Tud. Írója. Márton József Bécsben. Márton István Prof. Pápan. Miller Ferdinánd Biblio. Molnár János Prof. Kolosvárott. Murányi Ignácz Piarista. Nagy Ferencz Prof. Sáros Patakon. Nagy László Perecsénről. Pajor Gáspár Orvos. Pánczél Dániel M. Kurir Írója. Páncél Pál Préd. Pápai Sámuel Fisk. Pete Ferencz, Pucz Antal Pléb. Salamon József Piarista. Sárvári Prof. Debr. Simonchich Inoc. Piarista. Sinai Miklós volt Prof. Sipos Pál Erdélyben. Svastics Ignácz Pléb. Barczafalvi Szabó Dávid S. Patakon. Szathmári Pap Mihály Prof. Kolosvárott. Szekér Joákim Tábori Pap. Szenthe Pál Préd. SzépJános Prof. Szombathelyen. Szikfjai György Pred. Szilágyi Gábor Prof. Debreczenben, Szombathy János Prof. Sáros Patakon. Takács József Fiskális. Tzinke Ferecz Prof. Budán. Varga Márton Prof, Nagy Váradon. Veresmárti Sámuel Pred. Vittkóczy Mihály Magyar-nyelv Prof. Vitkovich Mihály Ügyész.

§ 19. Ezen rendszerént való érdemes Tagokból választatandó volna először esztendőről esztendőre egy Igazgató, a' ki az értekezésnek tárgyait a' gyűlésekben előadná; a' Tagokat tanácskozás végett egybehívná; a' Társaság' végzésit végbehajtaná; annak ügyét folytatná; a' vizsgálás, vagy közlés végett béküldött munkákat, azoknak, kiket illet, kezéhez szolgáltatná; a' Társaság' rendelésit, és egész alkotmányás fenntartaná; a' választandó Tagokat előadná; a' Társaság' jegyző-könyvét aláírná; ennek pecséttyére és költségére gondot viselne. *) — Eszteudőről esztendőre legtanácsosabb volna választása: rész szerént, hogy ezen terh egynek a' vállára hofszabb ideig ne nehezedne; rész szerént pedig, hogy többek is buzgóságoknak és hívségöknek próbáit adhatnák. 2-szor. Azon nyolczak közül kellene szükségképpen választani, kik Pesten, Budán, 's ezeknek környékiben maradandók, hogy távúllétök miatt a' Társaság' dolga hátramaradást ne szenvedgyen. — Azon kellemetlen esetre, ha vagy le találna súlyosan betegedni, vagy kéntelen volna meszfzebbre utazni, ollykor a' pecsét' jussa, és az igazgató-hivatal' folytatása a' mondattatott nyolcz Tagoknak öregbikére szállana.

*) Der Zusammenhang zwischen dem Dir: und seinen Collegēn ist dann am besten, wenn erstlich die Apartmens, die fächer des Dir: und Collegiums wohl abgetheilt sind; wenn der Dir: nicht despotisch wieder die Meynung des Collegiums verfügt, und doch hinlänglichen Einfluss auf dasselbe, und

Ansehen genug besitzt, um es in Ordnung zu halten; wenn er endlich die einzelnen Collegen nach ihren Fähigkeiten kennen lernt, und jeden zu dem braucht, wozu er geschicht ist. Gar. Vers. IV. Th. p. 123.

§ 20. Szint illy fontos és érdemes a' Titoknoki hivatal is e' tudós Társaságban: mivel ennek tizttye a' Társaság' végzésit és rendelésit feljegyzeni; a' pecsétés Leveleket elkészíteni; ezeket és a' jegyző könyvet az Igazgatónak megvizsgálása és aláírása alá terjeszteni, magának is aláírni; a' Társasághoz útasított tudósításokat, munkákat, és dolgokat a' közlés végett elfogadni; a' Társokkal levelezni, és a' Társaság' költségére Kontrollorképpen gondot viselni, azon jutalom fejébe, mellyet § 13. meghatároztunk. Azért ezen hivatalban is egy gyökeres tudományú, magyarul igazán tudó, 's buzgó Tagot kellene iktatni; abba ötet holtig, vagy addig, míg önként el nem válik hivatallyától, meg kellene minden tisztelettel marasztani; rész szerént azért: mert ez által mintegy élő protoculumúl szolgálna; rész szerént: mivel nehéz az illy reá termett Férjsiakban a' válogatás. Ezen hivatalt, nékem úgy tetszik, legtanácsosabb volna a' Királyi Universitásnál magyar-nyelvet és Literaturát Tanítóra ejteni: mivel egy az, ezen becses hivatalra a' F. K. M. Helytartói Tanátstól csak a' legalkalmatosb, 's legderékebb Férjsiak választatnak; más az, hogy ezen Tanítóknak lakhelye tartandóul Pesten legyen; és foglalatosságik mellett ezen Haza' közjávára

javára intéztetett hivatalnak is eleget tehetnének. Ha ezen terhet magok nem bírhatnák, szabad legyen nekik tetszésök szerént valamely tehetős személyt, p. o. a' Pesti Gymnasiunban nem különben magyar-nyelv-tanító Professort magok mellé a' Társaságnak, V. Sekretarius tisztelet alatt, bemutatni, ki véle a' terhez képest a' jutalomban is osztozzék.

§ 21. A' tiszteletbéli Tagoknak választásához is okkal móddal szükség látni, ne hogy ezen rend becsét és kívánatosságát is elveszesse. Azért a' magyar-nyelv' értelmén kívül ő bennök a' fényes rangokra, kidolgozott munkájokra 's kivált Hazánkhoz megbizonyított jótéviségökre; az Idegenekben pedig a' Hazánkhoz, és Hazanyelvünkhöz viseltető nemes indúlattyokra, szükség volna tekinteni. — Az illy Méltóságoknak, és dicső Férfiaknak szükében sincs a' Hazánk, Örvendezve vallhattuk, hogy vannak Bánfink, Ürményink, Szécsényink, Feszteticsünk, Telekink, Illésházink, Eszterházink, Marzipányink, Pronaink, Podmánitzkink, Somogyink, Desewffink, Betlehemünk, Veselényink, Szirmaink 's a' t. A' Fő Papi Rendből dicsekedhetünk Nagy Jóseffel, Balogh Sándorral, Nedeczky Károlyal, Radványi Andrással, Beniczky Jánossal, Paintsacr Mihállyal, Juranics Antallal, Kiss Ferenczel, 's a' t. A' Fő és Vitézlő Nemes Statusból Társaságunk' pártfogását, és segedelmét méltán feltehetjük Aranka György, Báróczy Sándor, Bessenyei Sándor, Császár András, Cserei Farkas, Darvas Ferencz,

Görög Demeter, Sz. Királyi László, Jankovics Miklós, Kisfaludi Sándor, Konde József Benedek, Mérei Sándor, Péchy Imre, Reviczky József, Sándor István, Vida László, és több becses Hazánk' dicsőségére élő Uraktól. A' külföldieknek a' tiszteletbéli Tagok közt pólczot rendeltem én Helvétiusnak azon válaflzfára nézve, mellyet a' Pétervári tudós Társaság Preseséhez útasított, melly is szóról szóra e' következendő: „ Arra, hogy a' Mofzka Tudó-
 „ sok még szorosabban köttessenek öfzve Euró-
 „ pának egyéb Nemzeti' Tudósival, és vetélke-
 „ désre indíttassanak, egy igen foganatos eflköz
 „ még az, hogy a' XIV-dik Lajos példája fze-
 „ rént a' külföldi Tudósok részeltessenek azon
 „ becsületben, mellyet Te tudós Hazádfainak
 „ rendeltél. Egy Mofzka Francia Országban egy
 „ Voltairral, Angliában egy Huméval köttetet-
 „ vén öfzve, fel fog indítatni az ő írásaiknak
 „ olvasására, és azon lefz, hogy hasonlót írhas-
 „ son. Így terjed fzélyel a' világosság, és ekként
 „ gyúlad a' vetélkedés' tüze!“ *)

*) Magában a' Párisi tudós Társaságban is becses hely adattatik a' Külföldieknek. Nyolczak közül mindég egy válaflztatik: Pristley Anglus helyett Berlini Klaproth híres Chemikus és Mineralogus lépett bé újjontan.

§ 22. A' Levelező Tagok közé magafztal-
 tassanak mindenek előtt azok, kik jeles tehetség-
 gikre, és érdemikre nézve méltók lettek volna a'
 rendszerént való Tagok közé emeltetni, ha ök is
 a' 24. Számba, ezen M. t. Társaság alkottatása

szerént, beférhettek volna. 2-szor. A' kik ezen tisztelet végett bemutatott munkáik, találmányik, kivált a' Hazai Literaturáért való buzgóságok által tekéntetet érdemelnek, 's avval bíztatnak, hogy ez által nemesen serkentetni fognak a' többről többre való törekedésre. 3-szor. A' kik Hazánk' javára, 's a' Társaság' díszére háromló észrevételeket, tapasztalásaikat, véleményyeiket több ízben Leveleik által közlötték, ha bár ők bényomtatott munkákat magok mellett bé nem mutathatnak is. 4-szer. Azon Szép és Kézimestersegeknek és műveknek üzöi, kik az ő tartományokban találmányosságok, jó ízlésök, közjóra való törekedésök által tiszteletet, hírt, szerzetek magoknak 's t. e. f.

§ 23. A' mi a' választást magát illeti: mivel az egész társaságra háromlik a' Társoknak valamint becse 's érdeme, úgy szinte kisebbsége és héjánossága is: azért ahoz az egész Társaságnak természetesen szava vagyon. De kivált a' rendszerént való tagokon forogván annak ügye, azért ezeknek igazságosan első és legfontosabb szavok vagyon a' választásban is. Második szavok vagyon a' tiszteletbélieknek, hogy ezzel is a' Társaság őket megkülömböztesse, és háladatosságát megbizonyítsa. Az Igazgatónak igazságos jelessége megkívánnya, hogy ő jelenthesen bé, és ajánlhasson a' választásra mindennemű Tagokat; a' F. Elölülő Helytartójának pedig erre, hogy okokkal nyomosított kifogást tehesen a' választandók ellen: mivel a' Társaság szent

feltétele az ő Felséges Védelmezőjének, és a' polgári Igazgatásnak, legkevesebben is vizsgálja nem tetfzeni. Mivel azt fel nem teheti, hogy mindenikére minnyájan voksollyanak, tehát ebben is, valamint más hasonló fontos választásokban, arra essék a' sors, a' kiért két harmadrésze legalább a' Társaságnak szótzóllani fog. Ezen választásnak ideje, és alkalmatossága volna a' M. t. Társaságnak közgyűlése. Erre tehát az Igazgató által előre tudósítatván, elmellőzhetetlenül szükség volna minden rendszerént való Tagoknak vagy személyesen, vagy személyviselőik által, legalább Levelök által megjelenniük. Erre a' megjelenésre kérettendők vólnának a' hazai tiszteletbéli Tagok is. — Ez lenne a' M. t. Társaság alkotmányos választásának rende. Elejntén pedig, méltó és igazságos volna ezen dicsőséget ama' Hazai Tudományok' Kedvellőjének, 's gyarapítójának engedni, ki ezen intézetnek legheylesebb elrendeltetését kérdésbe hozta, és a' végre jutalom-pénzt is adott. Hogy néhány böcs, és buzgó Hazafiakkal és a' polgári Igazgatással is értekezvén, ama' 24. rendszerént való Tagokat egyesítse, 's így munkájának halhatatlan dicsőséggel talpkövet vessen. — A' választásnak egyéb ágazatit az első közgyűlésben mindjárt elvégezhetni.

§ 24. A' M. t. Társaság' belső alkottatását illetik mosodszor a' Gyűlések § 14. — Ezek minden illy tárgyú szerzeményekben kétfélék: köz és magános Gyűlések. Az első a' Tagoknak

legtöbbszörre megjelenéséből, a' második pedig csak a' tisztes es e' végre méltattatott Tagokból áll. Az eisöknök számát, a' mennyire csak lehet, kevesíteni szükséges, ne hogy az érdemes Tagok elegendő ok nélkül többről többre terhelteszenek, és hogy annál inkább okvetetlenül — legalább Bíztsaikk által — megjelenjenek; mellyre elég alkalmatosság van, Pesten mindennemű sorsú és religiójú Személyek tartózkodván. Illyenek, a' mint mondánk, a' rendszerént való és tisztelbéli Tagok: mint kiknek egyenesen szavok vagon a' Társaság' ügyéhez, és dolgaihoz. A' Levelező Tagok jelen lehetnek ugyan azon, de más Társaságoknak alkottatások szerént, szavok nem lehet; egyéb ha más Tagoknak képviselésével meghízattatnak. Mindezekre nézve, nekem úgy tetszik, legalkalmasabb volna a' Közgyűlést háromszor tartani Pesten: a' Húsvét ünnepek után; és a' Pesti Medárdusi, és Szent Iványi vásár alkalmatosságával. A' mi a' három ízt illeti: ama híres Párisi Társaság is, melly a' régiségeket és szép tudományokat tárgyozza, csak három ízben gyűl öszve. A' mi a' Húsvéti és egyéb vásári napokat illeti: ezeket ajánlyák a' kedvezőbb idő, jobb út, és mivel ilyenkor, kivált a' Professoroknak, foglalatosságaik valamennyire megfűnnek. A' magános Gyűlések pedig tartatnának minden hónapban egyszor azon héten, és nap', mellyet az Igazgató legalkalmasabbnak fog találni; 's ezen csak ama' nyolcz rendszerént való Tagok tartoznának megjelenni, kikről szól-

lottunk § 7. *) A' többi Tagoktól pedig, la kitelhetnék, a' reájok való megjelenés, igen-Aellemetes dolog gyanánt vétettnék a' Társaságtól.

*) Wenn Gelehrte zusammenkommen, um mit einander bloß wissenschaftliche Gegenstände zu besprechen: so müssen es sehr wenige seyn, die ohne Eifersucht, ohne Begierde zu glänzen, bloß das Bedürfnis fühlen, sich zu unterrichten, oder sich auszusprechen. Es ist ein doppelter Grad von Freundschaft, gutem Herzen, und gegenseitiger Liebe nothwendig, wenn die Ansprüche auf einen höheren, oder einen erleuchteteren Verstand, Gelehrte nicht bey fortgesetztem Umgange entzweyen, oder gegen einander gleichgültig machen sollen. Garve. Vers. IV. Th. p. 78.

§ 25. A' Közgyűléseknek tárgyai e' következendők: 1-ben. Hogy a' M. t. Társasághoz illő munkáknak kidolgoztatása, és a' jutalomkérdéseknek tétele meghatározassék. 2-szor. Hogy a' béérkezett munkák és feleletek megvizsgáltsanak, és érdemeikre méltattassanak. 3-szor. A' Társaság' ügyét, jobb-vóltát, érdeklő dolgok és eszközök tanácskozásba vetessenek. 4-szer. Hogy méltó és alkalmas Tagok választattassanak, vagy az alsóbb rendűek fellyebb emeltessenek; Társaságbeli Tisztek: u. m. Igazgató, és Titoknokok neveztessenek. 5-ször. Hogy azoknak egygyikében a' jutalmak méltóságosan kihirdettessenek, és megadattassanak. 6-szor. Azon alkalmatossággal tartozzanak a' Tagok írásban bejelenteni, ezen időközben minémű munkájokkal segíthetik elő a' Társaságot, és minémű becses tárgyban forgattják dicső erejüket.

§ 26. A' Hónapi Gyűléseknek czéllya lehetne — mivel az Elölülőnek Személyviselőjét mindenkor nem terhelhetni — csupán 1-ben: azon daraboknak felolvasása és megvisszálása, mellyek a' Társaság' nevében a' folyó írásban iktatandók; *) ne hogy véletlenül valamely fzenybe keveredgyék a' Társaság' becse. 2-fzor. A' Levélbéli tudósításoknak felolvastatása, és a' jövő Közgyűlés' tárgyairól előre való értekezések; hogy azokról a' T. tudós Tagok idején tudósíthatassanak 's t. e' f. *) Ezen tárgyakon kívül szántsándékkal szükség volna azon mindennemű szóllakozást eltávoztatni.

*) Es ist beynahe keine Arbeit, die soviel geduldiges Ausharren, und ein so lebhaftes Interesse an der Sache selbst fodert, als die Schriftstellerey. — Mich dünkt hiezu ist nicht leicht eine angenehmere Lage, als die eines Mitglieds eines wohl besetzten, und wohl eingerichteten — Collegiums. — In dieser ihm wohl bekannten, und von ihm geacteten Gesellschaft erscheint er, um entweder selbst Vorträge zu thun, und die zu gemeinschaftlicher Berathschlagung, oder endliche Entscheidung von ihm vorbereiteten, Gegenstände der Gesellschaft vorzulegen, oder um die Vorträge anderer anzuhören, zu beurtheilen, und durch seine Stimme zu bekräftigen, oder durch seine Gründe zu widerlegen. Welche angenehme Belohnung seines Fleißes, und seiner Arbeiten erhält nicht der vorzügliche Colleg, wenn er hier gewahr wird, daß die Auseinandersetzung, welche er einer verwickelten Sache gegeben hat, allen einleuchtend, und deutlich wird, daß die Gründe, welche ihn für seine Meinung bestimmt

haben, alle überzeugen. Die Pflichten seines Berufs werden gewiß dadurch sehr erleichtert, und angenehmer gemacht, wenn ihre Erfüllung unter den Augen, und mit der Beystimmung so kompetenter Richter, geschieht. Von der andern Seite ist es für den bescheidenen, und nach Vollkommenheit begierigen Mann gewiß eine Freude, seine Ideen zuweilen durch die Bemerkungen seiner Collegen aufgeheilt, und seine Irrthümer berichtigt zu sehen. Was seine eigen Liebe ihm nicht erlaubt hätte, einem einzelnen noch sowohl gerüsteten Gegner nachzugeben, darin wird er sich doch scheuen, gegen die Meinung eines einstimmigen Collegium beharren. Garv. Ver. IV. Th. p. 117—9.

§ 27. A' Társaság' belső alkottatásához igen tartozik az ösztön is. E' nélkül számos, külömböző, tagokból Társaságot egygyesíteni, annyi volna, mint sok, és külömbféle kerekéből órát alkotni belső rúgó nélkül. Alázatosan javallottam én felyebb § 8. hogy a' M. t. Társaság ne köttetessék esztendei penziókhöz: de azért minden rúgó nélkül azt felállítani ellenzem. Tudósainkat ama' nemes indulattyokhoz szabott, és azonban a' Fejedelemnek és Országának legkevesebbe tellő, jutalommal ösztönözzük, a' megkülömböztetéssel, és becsülettel. A' legnagyobb világosságú Társaságok ezen eszköz által léptenek napfényre. Mi volt a' Franczia tudós Társaságban az az erő, melly kihatott a' Nemzetre, és azt cselekedte, hogy az ő czéllýára a' Nemzetnek világosabb része dolgozzék, és telchetsége szerént a'

feltett jónak megszerzésére segítségül legyen? A' megkülömböztetés; a' becsület; egy aranylilium; egy arany-péruz! Mi vólt a' Görög világban az Olimpi játékoknak ösztöne, melly oly sok jeles tagokat vetélkedésbe hozott? Nem egy dicső koszorú-e?! Ennek sőt bizonyosabb a' fogantya, mint a' pensióké, híres Helvetiusnak véleménynye szerént, ki a' fellyebb említett Leveleiben erről így szóll: „Hogy a' Tudományokban nevezetes embereink támadgyanak, nem elég reájok bővséget tölteni, sőt ezt a' czélt még a' vesztegetés által sem érhettük el. A' gazdagság gyakran előli a' tudományt; a' bővelkedő elfojtya a' dicsőség' szeretetését a' javival élésben. A' tudományi érdemet megkülömböztetéssel, 's becsüléssel kell megjutalmazni. A' mozgásba hozott, fellöbbantatott önnön szeretet az elmének sok elrejtett ajándekait fordíttya munkára: a' nyereség kecsgetése megalacsoníttya, 's meggörbíti azt.“ — A' tapasztalás is ezt nyilván valósíttya: mert az a' brilláns gyűrű, mellyel a' mostan szeretettel uralkodó I. Sándor Orosz Császár Sevaskianof' Tanácsosát megajándékozta, hogy Linne' Termézet-históriájának első darabját Orosz-nyelvre fordította, jobban felelevenítette a' tehetlenkedésben lévő szép Írókat a' próbahelyre vetélkedve való kiállásra, mint sem az Akadémiai hivatal maga! — — A' megkülömböztetés, és becsület elég ösztön tehát a' versent-való pályafutásra.

§ 28. A' mi Felséges Védelmezőnknek dicsőítetését illeti: noha Ezt az ő jótévő fényne, mellyel tündöklék egünkön, mintegy fellyebb emeli, hogy sem a' mí nagyra becsülésünkkel valamit nyerhessen; mindazonáltal fő kötelességévé tegye a' M. t. Társaság Ő iránta minden alkalmatossággal kitelhetőségig háladó, és nagyra becsülő indulattyát a' Hazánk' nevében kifejezni, versbéli, és más tudós magasztalásával; munkáját 's gyűlése' helyét az ő helyesen kifestett, vagy rajzolt képével díszesítvén; gyakortább megudvarolván, 's t. e' f. *) Ő utánna, 's az Ő Felséges személyének képviselője utánn, ama' méltóságos rangú, fényes érdemű, és különös jótévőségű Hazafiakra szükség volna a' Társaság' dicsőítésének háromlania, kik a' tiszteletbéli polczot érdemesen bétöltik. A' leg-szívrehatóbb úttal 's móddal szükség volna az ő becses neveiket, és érdemeiket Unokáinknak általadni. **) Mivel ezen nemes Lelkekben megvan közönségesen az a' kényesség, hogy tetteiknek, és karakterjeknek dobraütését életökben átallyák: tehát míg a' Haza' javára virágzik életök, addig ugyan csak a' társasági Levelekben szükség volna az ő Pártfogó, Jótévő, 's más dicső méltóságokat megadni, holtok utánn pedig annál igazabban kellene őket érdemesíteni; olly formán, mint az Idösb B. Ráday Gedeonnak háládatoskodtak becses Hazánkfiái! ***)

*) Ne craignons pas, que sa memoire
Se perde dans l' ombre de tems

Ni que le grand jour de l'histoire

Teruisse se faits éclatans :

Minerve le suit — — l'Abbè de Bernis.

**) La Louange est un hommage dû aux talens, et aux vertus. Elle anime les arts, elle excite l'emulation : mais il faut la dispenser à propos. Génie de Montesquieu.

***) Magyar Museum. II. Kötet. 397—402.

§ 29. A' rendszerént való tagoknak ösztönztetése végett kérjük különösen O Császári Királyi Fő Herczegsége által Felséges Koronás Fejünket, hogy ezek is, kik a' közjönnek különös keresetire ingyen magokat lekötelezik, és tanultságoknak gyümölcsivel a' Hazát táplállyák, színt olly kegyes tekintetbe vetessenek mint a' Királyi Universitásnak Tagjai : mindegygyiköknek pályája ugyan az lévén; csak a' mező különbözvén, a' mint máshol emlitem. Következendőképpen: 1.) A' T. Egyházi Rendből valók, színt úgy mint amazok, Apátursággal, Kanonoksággal, s átallyában előmenetellel, megtiszteltessenek, ha Katholikusok. Az Evangelikusok, és Reformatusok pedig Konsistoriumi, és más becses hivatalokkal, különböztettessenek meg. A' T. Kuratorokat és Konsistoriumokat nevezetesen arra kérjük, hogy a' Pesti Predikátorságra ezeket emellyék önnön dicsőségekre. 2.) A' Világiak pedig nem különbben Királyi Tanácsosságnak becsivel, érdem-pénzekkel, és más polgári rendekkel megdicsőítessenek. 3.) Átallyában, a' mint

illik, ezen címek Tekéntetes, Tudós (Spectabilis, Clarissimus) nékik is tulajdonítassanak. — Kérjük a' T. Vármegyéket is, hogy ezen Hazánk' derék fiait az ő részekről is megkülömböztessék Assessorsággal 's a' t. Többnyire a' Társaság' gondgya lelz hervadhatatlan kolzorút tenni érdemes fejökre.

§ 30. Ezen lelket felemelő kilátásokra a' Levelező Társoknak is elegendő ösztönök lenne: tudván, hogy mind ezen dicsőségben és becsületben jövendőben ők is részesülnek, az egyéb rendekre feljutván. Addig édes örömmel eltelnének, látván, hogy szert tettek arra, hogy a' Haza' jobbvoltáról való értekezésekben részt vehetnek; hogy ők is meghallgattatnak; hogy munkájok amazokénak sorába iktattatik, és a' Társaságtól különös tiszteletben tartatnak.

§ 31. A' mi a' M. t. Társaság' fő törvényeit illeti végre: 1-ben. Kivált a' Tudományi dolgokban ama' Londoni legtudósabb Társaságnak czimerét: „Nullius in verba“ tulajdonítaná magának törvényül. Hogy az előforduló Kérdések nem tekintetre, hanem az erősebb okokra nézve, mellyekkel támogattatnak, határozottassanak meg. 2-szor. Kivált a' Nyelv dolgában, ezen M. tudós Társaság' ne az egész Nemzet' Diktatorának, hanem csak véle közös Bírónak tartsa magát: mindéig szemei előtt hordozván azt, a' mit egy nagy Tudós a' nyelvről megjegyzett. Egy tudós Hazafinak sincs, következőképpen a' Társaságnak sincs hatalma arra,

hogy egy uralkodó szokást elrontson, minek-
előtte az egész Nemzetét meg nem győzte a' fe-
lől, hogy ez a' szokás hibás, és ha vagy egy
új szót tészen is annak helyibe, mellyel az előtt
éltenek minnyájan, hogy kívánhattya, hogy' min-
denik megértse? Ez egy olly Democratia, melly-
ben a' nagy számnak akarattya tészen a' szokás
irant határozást. Horatius is azt mondgya, hogy
fő törvény a' nyelvben a' szokás. *) Így alkal-
matosan kivehetni minden ellenkezőknek szájai-
ból a' M. t. Társaság ellen való kifogást. — A'
mi a' M. t. Társaság' belső alkottatását il-
letné még, mind előre elvégezhetetlen. Mivel
minden Társaságok elejéntén együgyűebbek vólta-
nak, mint sem a' millyenckké idővel váltanak;
a' körülállások és az eset — szolgáltanak az
ő tökéletes kiformalódásokra. *) Ezekről a' M.
t. Társaságot se mentetni meg, azért enged-
gyük ezt magát magának bővebben alkotni.

*) *Del' influence des opinions sur la langage, et
du langage sur les opinions.*

**) *Handbuch der neusten Staatengeschichte Euro-
pens für denkende Beobachter der Geschichte
des Tages entworfen von C. D. Vofs.*

HARMADIK CZIKKELY:

A' M. tudós Társaság' tárgyai és foglalatossági.

§. 32. Ezen Társaságnak tárgyai az intézetnek kihirdetetésében magában voltak szerént megvannak: „nem csak a' Magyar-nyelvet és „literaturát gyarpítaná, hanem a' külföldi tudós „dolgoknak megkívántatható esmérteit is az „Országban a' Nemzet' javára elterjesztené.“ — Ezekhez képest a' M. t. Társaság tárgyazná: 1.) A' Magyar-nyelvnek, és avval járó literaturának gyarapodását. 2.) A' külföldi dolgoknak Hazánkban hasznos elterjesztését. Vegyük mindeniket rendin tekintetbe.

§ 33. Melly szükséges, 's fontos tárgya légyen egy tudós Társaságnak a' nyelvünknek gyarapítása, nyilvánosságá lett nem csak ama' nagy érdemű Hazafiak által, kiket dieséretesen megneveztünk § 1: hanem ama' kofzorús Társok által is, kiknek szava taval jutalomra érdemesített, megbizonyodott: hogy egy olly csatorna az, mellyen a' hasznos és szükséges esmértek legkönnyebben 's leghathatósabbban terjedhetnek el a' nép minden sorai közt; 's olly becses kincs az, mellynek gyarapodása vagy fogyása elválhatatlanúl öfzveköttetett a' Nemzet' dicsőségével, böldőségával, sőt fennmaradásával is. Mivel szavaik zengenek úgy is eléggé az egész Haza' füleiben, nem kölcsönözöm én azokat ide,

hanem csak némelly tulajdon gondolatimat közlöm e' felől. — A' nyelv legtökéletesebb eszköz nem csak a' gondolatinknak egymással való közlésére, hanem önnön helyes, illendő gondolkodásunkra is. A' nyelv által tudósítanak mások gondolattyaikról bennünket; a' nyelv által termesztünk mi is magunkbau új 's meg új ideákat, értelmeket, és gondolatokat. Értelmünk a' nyelv szerént foglalatoskodik; általa élesül; tudósul; a' nyelv által tápláltatik a' képzelő erőnk, 's az emlékezetünk; a' szavak által, mint képeinknek jegyei által, a' képszövetkeztetés törvényre szerént, magokra a' jegyzett dolgokra vitettetvén; a' nyelv által gyakoroltatik, erősül az elmesség, és az észnek élessége; formáltatik az akarat. 'S így a' nyelv valóban a' mi tökéletesülésünk' legjelesebb eszköze. A' tapasztalás, és a' történetjegyzések ugyan ezt vallyák. Hogy az emberek 's a' Nemzetek annál alábbvalók, héjánosabbak a' lelki kimiveltségg' dolgában, mennél tökéletlenebb a' nyelvök; ellenben mennél ez kimiveltebb, annál jelesebbek, és derékebbek. A' Görög, és Római nyelvnek bőldogabb idő szakziban éltek a' legszámosabb nagy emberek; leginkább virágzottak a' Tudományok és szép mesterségek. A' nyelvnek hanyatlásával alább szállott az ő lelki erejük is. Ugyan ezt bizonyítja mai nap' a' Francziáknak, Angoloknak, és Németeknek példája is. Tehát mi is Magyarok mennél inkább tanúlyuk, gyarapíttyuk nyelvünket, mellyen gondolkodni akarunk, mennél

bizonyosabban, és helyesebben szavaink' értelméhez kötjük magunkat, annál inkább előlépünk tökéletesülésünkben.

§ 34. Szükség azon is lennünk, hogy nyelvünknek keletét előmozdítsuk. Ennek ugyan fundamentumot vetettek azon országos végzések, hogy: 1.) azon helyeken, hol az idegen nyelvek erőt vettek, sőt minden Iskolákban is, tanítassék nyelvünk; és kivált 2.) az által, hogy Magyar Hazánkban a' magyar-nyelven való törvénykedés és levelezés felszabadítatott annyira a' mennyire. Ezt elősegítették azon Nemes Vármegyék, mellyek a' jobbágy Ifjúság' magyar-nyelvre oktattatása végett az Oskolamestereknek a' Hazai nyelv' tudtát szükséges é tették (bár csak meg is tartatna!) 's a' t. De evvel még nyelvünknek méltó keletet nem szerzünk ám, ha azt írással is munkásan nem bővítjük; nem kelletjük; nem tökéletesítjük; ha azt egy felől szennyéből ki nem tisztogattuk, más felől a' megrontástól, elidegenítéstől nem mentegettük. Mind e' végre szükség volna azt kiadatott folyó-íráások, és munkák által azon méltóságába magasztalni, mellyre jussa van Nemes Magyar Hazánkban. Ebben állott minden tudós Társaságoknak fő czéllya. *)

*) Soll den Gesellschaftern vor allen Dingen obliegen, unsere hochgeehrte Muttersprache in ihrem gründlichen Wesen, und rechten Verstande, ohne Einmischung fremder, ausländischen Flichwörter, sowohl in Reden, Schreiben, Gedichten, aus al-

ler zier- und deutlichste zuerhalten, und auszuüben. — — Neuprossende teutsche Palmbaum. Georg Neumarck.

Pour rendre la langage françoise, non seulement elegant, mais capable de traiter toutes les arts et toutes les sciences. Relation contenant l' Histoire de l' Academie Françoise.

§ 35. A' szép mesterségeknék és tudományoknak hasznai olly tudva valók, hogy véttenék én vele, ha azoknak hozzászólásával, és ajánlásokkal alkalmatlankodnám. 'S Révay Miklós fontosán és ékesen szólott azokról. *) Azért csak a' tapasztalásra vessük figyelmetességünket: nem azon Nemzetek, Országok győztek-e szemlätömást, mellyeknek keblében a' tudományok, és szép mesterségek leginkább virágoznak? Nem csak a' hadviselés' dolgát érttem én evvel, hanem a' kereskedést, gazdálkodást is; polgári creinknek e' legjelesebb kútforrásit. Nem fontos intés-e ez tehát nekünk Magyaroknak, hogy valahára úgy gyökereztessek meg mí is a' szép mesterségeket és tudományokat Hazánk' áldott mezein, hogy addig el se válhassanak azoktól, míg Nemes Magyar Nemzetünk fenn lesz? **) Ez csak úgy történhetik meg, ha magyarul közösök lesznek a' tudományok és szép mesterségek. Ezt a' deák-nyelvtől nem várhatni; melly szükségképpen való hanyatlásával időnap múlva a' szép mesterségek, 's tudományok' közönséges eszköze megszűn lenni. Sőt mai nap is vannak már olly szükséges tuda-

mányok, p. o. a' hadviselés (Taktik), a' hajózás (Nautik), 's a' t. mellyek azon nem tenyészhetnek eléggé. Se ezt a' külföldi nyelvek végbe nem vihetik közöttünk: nemde ez illy nyelvű Tudósok, és Mesterek földünkhöz és konstitúciónkhoz hozzá nem születtek?! Értik a' Bölcsék nyilván hová czélozok! Tehát általlyában szükséges a' tudományoknak, és szép mesterségeknek megmagyarosítása Hazánk' virágoztatására.

**) Planum erigendae eruditae Societatis Hungaricae alterum elaboratius. p. 9—13.*

***)* Les plaisirs nesont ni de tous les tems, ni de tous les lieux, ni de tous les âges; au lieu que les belles Lettres sont l' aliment de la jeunesse, et la joie de la Viellésse &c.

Chez les hommes ordinaires, le nombre des amis augmente avec la fortune; chez les gens de Lettres on ne connoit que par le nombre de ses ennemis, le degré d' estime, dont on est digne.

La science donne des yeux. Que de merveilles, que de plaisirs perdus pour l' ignorance, qui regarde, et ne voit pas!

L' objet de la science est de connaitre la verité; son occupation, de la recherher; son caractere de l' aimer; les moyens de l' acquérir sont de l' renoncer aux passions, de fuir la dissipation, et l' oisiveté.

Une science inutile est semblable aux toiles d' araignée, qui, quoique faites avec beaucoup d' art, et de soin, ne laissent pas, que d' être mèprisables par l' eur inutilité.

§ 36. A' külföldi tudományokról és szép mesterségekről színt úgy szükség gondolkodnunk, valamint a' neveltetésről. Valamint az Emberek kifermáltatás nélkül, csupa képességekkel, lép-
vén e' világra, magoktól soha azok nem lenné-
nek, a' mik lehetnek, ha másoktól kifermáló-
dásokban elő nem segítenének. Úgy szinte az
Országok és Nemzetek polgári szövetségekkel
annyira nem mehetnek magoktól soha, a' men-
nyire mehetnének, ha másoktól fellyebb-való
peczeltetést nem vesznek. Százodok, és a' leg-
tehetősb, 's leghathatósb embereknek ereji voltak
szükségesek arra, hogy a' társaságos életnek tö-
kéletessége azon polczra emeltessék, a' mellyen
mainap' tündöklik. Azonban a' minn a' Száza-
dok, és sok elmék dolgoztak, az kevés idő alatt
más Nemzetekkel közöltethetik, és tőlök ha-
fzonra fordíthatatik, az ő tudományaik, és mes-
terségeik' általplántáltatása által. Így tökélete-
stültek a' Fenitziiaiaktól, és Egyiptombéliektől a'
Görögök: ezektől a' Rómaiak; mindkettejektől
pedig a' mainap virágzó Európai Nemzetek. Te-
hát nekünk is ezen ösvényen kell Hazánk' virá-
goztatására törekednünk; az ő tudományaikat,
mesterségeiket, új találmányaikat mieinkhez kap-
csolván, gyarapúljunk, tökéletesüljünk! *)

*) Jede Nation, welche sich isolirt von andern
ausbildet, bekommt fast immer eine bizarre,
und übelstehende Bildung — — oder bleibt am
Alten hängen auch nachdem die Umstände sich
geändert haben, wie die Chinesen. Garve. Ver-
suche uiber versch. Gegen. IV. Th. p. 32.

§ 37. Minekutánna a' M. t. Társaság' dicső mezejét kijegyzettük, szükség azt a' hivatalosoknak részenként fel is osztanunk a' szorgalmatos kidolgozás végett. Ezt mind azok, kik előttünk róla értekeztek, négy osztályokra szakasztották más pallérozott Nemzeteknek példájára nézve: nekünk is alkalmasnak tetszik e' mellett megmaradni. Első osztályba helyheztessük a' magyar nyelv' megszerettetését: mivel ez fő, és Konstituzionknak, sőt egész polgári létünknek, fennmaradásában álló dolog § 33. Ide járúl még ama' szép mesterségeknek és tudományoknak gyarapítása is, mellyek amarra szükséges eszközök, azon rendel, mellybe legújabbban szedte azokat Krugg Encyclopediájában *). Különösen pedig az Orátori és Poétai Mesterség volna az ő legfőbb tárgygyok: mivel I. Fridrik' vallása szerént nagy Orátorokra, és és jó Poétákra van azon Nemzetnek szüksége mindenekfelett, melly nyelvének kimiveltetését akarja eszközölni. **) A' második osztályba helyheztessük a' Filozófiát az ő gondolkodtató és munkálkodtató részeivel együtt Funkenek rövid rajzolattya szerént. ***) Mert ki ne tudgya, hogy a' Bölcselkedés olly szövétnek, melly nem csak polgári életünk' ösvényén előttünk világoskodik, hanem minden más tudományokra is fényt vet; azért méltán más tudományok' fejedelmének tartatik. De az nincs olly tudva mindenekelőtt, hogy a' Filozófia a' nyelv gazdagságának fundamentoma. Akkor kezdett a' német-nyelv gazdagodni, midőn

Wolf német-nyelven a' Filozófiának és Mathesisnek minden réfzeit kidolgozta. Ide tartozik legközelebb az okos és józan nevelésnek tudománya is, melly nélkül senki se lehet a' Hazának jó és derék tagja. — A' Harmadik osztályba helyeztessük a' Természeti Tudományokat, azon kiterjedésben, mellyet N. Festetics Jánostól kijegyzett plánumban érdemlettek vala. ****) A' Természetnek kincseiben leggazdagabb lévén, 's a' legjelesebb gazdaságokra alkalmaztatván Hazánk, ezeknek használásában mindazáltal annyira hátra maradtunk, hogy szüntelen szemrehányásokat szenvedünk a' Külföldiektől. Szüntessük meg valahára ezen vádolásokat, hogy egy Képáros azon nemes követ, mellyet a' Nagyszigethi útfőzőn talált, Florentziában nagy árron adta el 's a' t. A' negyedik osztályba helyeztessük a' Történetekről való okoskodást (Historiam Pragmaticam) az ő eszköz és segéd tudományaival egygyütt, mint p. o. kijegyzette azokat Mumetter *****) Azok a' polgári szövetségeknek szerencsésök, 's szerencsétlenségök' okait felfedezik. A' hazai történetek mái Konstitutziónkat, 's kétes, vagy homályos törvényeinket megvilágosítják. Nemes Nemzetünknek magától fennállását (Selbstständigkeit) hirdetik; dicső Eleinkről megemlékeztenek; és azon nagy Embereknek fejei körül dicsőséget kerítenek, kik egyébként feledékenységbe merültek volna; mindezek által hathatós rugók a' nagy, érdemes, és hazafiúi cse-

lekedetekre. Azonban ezen tudományok, kivált hazai nyelvünkön, igen esniéretlenek, gyakorlatlanok, és elhagyattattak. — Minden Európai tudós Társaságok ezen négy rendű tudományokban gyakorolják magokat kiváltképpen.

- *) Versuch einer systematischen Encyklopaedie der schönen Künste, von W. T. Krugg.
- ***) L. Jerusalems nachgelassene Schriften, II dik darabban. Ueber die deutsche Literatur.
- ****) Allgemeine Inbegriff der nöthigsten Wissenschaften für jeden gebildeten Menschen von C. S. Funke.
- *****) Plan zu einer Ungrischen Gesellschaft für Naturkunde, Oekonomie, und Medizin.
- *****) Fr. J. von Mumetter neuer Versuch über die allgemeine Geschichte.

§ 38. Ezen M. t. Társaság⁷ tárgyainak felosztása szerént szükség volna a' munkát is a' bajtársoknak vállalaira tenni, és pedig úgy, hogy a' fontosb és meszszebb terjedő osztálynak valamivel többen, amazoknak meg kevesebben, fellellyenek meg. A' nyelv-megszerettetés ugyan közönségesen minnyájoknak tárgya volna, annyira, hogy mind szépen és helyesen írni igyekezzenek. A' szép és helyes stilus által a' középízerű munka is sokat nyer, ellenben pedig akár melly tudós munka is szemlátomást vesz. Budai Úr Lexikonnya ez által vesztett; Takács Úr Erkölcsei Oktatása ellenben nyert. De különösen a' nyelvnek megszerettetése, az Orátori, Poétai, 's nyelv' természetét nyomozó darabok által, hat rendszerént való Tagoknak pályája

vólna; a' Természeti Tudományoknak gyarapítása is hatoké; a' Filosofiai és Históriai tudományoké öt és öté. Hufzonharmadik lévén a' Társaság' Sekretariusa, hufzonnegyedik az Igazgató, kiknek szabad legyen annak egész mezején kofzorút kötözniek. *)

*) Il faut, que la science de notre profession soit comme la maison, que nous habitons — jour et nuit; et que les autres sciences soient comme les jardins, que nous parcourons pour nous amuser, et non pour y séjourner.

§ 39. Már a' mi ezen négy karoknak foglalataskodtatásait illeti: ezek rész szerént közösök, rész szerént különösök. Közönségesen azon kellene lenniek minnyájoknak 1.) hogy eredeti szép nyelvünket, melly értelmességére nézve akár mellyikkel is megmérkezhetik, hathatóságára nézve pedig minden új nyelvek között első, tanítsák; ennek tulajdon alkottatását, szokötését, és azon tellyességét, mellyel a' szájt egészen bétölti (numerositatem), különös mesterségeit, 's úgy mondván, fortéllyait, fejtegecsék, megbizonyítsák. 2.) Hogy azt bővítsék a' régi avúltt, vagy feledékenységbe mentt szavakat feltámasztván, gyakorlásba hozván; a' hibázókat pedig, a' nyelvünk természetéhez képest vagy az idegen nyelvekből, vagy törzsök szavainkból formáltattakkal kipótolván, a' már megfzerzetteket pedig megvisgálván, ha szükségesek-e, ha a' próbát kiállják-e? Általlyában ez tulajdon gondgya vólna

ezen tudós Társaságnak; mert ha kiki innye szerint új szavakat szerezhethet, még nagyobb zűrzavarba keveredhetnek a' tudományok, 's egygyik a' másikat nem érti. Tudni való I. Kánt nemetországban melly izgágát szerzett avval, hogy új szavakkal, vagy új értelemben vett szavakkal, élt a' Filozofiában. 3.) Hogy azt csinosítsák; mert a' szépet is lehet szépíteni, annak szavait, kiejtésit, írásit az ő állati törvényeibe szabni, határozni: illyenek a' hangoknak kellemetes öfzveillése (Euphonia); az ideának mivolta; a' hosszú és rövid fogások közt némünémü mérséklet; és nyelvünknek azon magasztaltatott tulajdonsága, hogy úgy mondgya ki a' szót, a' mint írva vannak. p. o. mellyik jobb: Pillangó — Lepke — vagy Pille? Latin, Római, vagy deák-nyelv? Magyar deákság-e vagy Literatura? A' felemelkedett toll-e, vagy Stilis? Az ő maga előtt 's után, a' kellemetes öfzveillésre nézve, nem kíván-e inkább ü, mint i betűt? Az az: nem jobb-e üdö, üdöböl, mint sem idő, időböl? Minden hosszúság hang kettős idő pontot kívánván, nem időveztegetes-e? és a' hosszú fogásoknak szerfelett-való szaporítása miatt, nem szenved-e a' Pöesisünk az által, midőn ezek is némellyektől meghúzzattatnak: *enyim*; a' *ti*; ott vagy-*é*? *felülök*; *tétek*, *ölelem*, *töllök*, 's a' t. Természetesebben van-e írva egyé (unius) vagy egygyé; Császár vagy Tsászár; nincs, vagy nints, Gerlicze vagy Gerlitze 's a' t. 4.) Bizonyos az is, hogy egy időül

fogva nyelvünk' tudománya zavarodásba jött, mind azért, hogy sok idegen nyelvek' egyberakási erőssen bécsűlztak a' magyar-nyelvbe; mind azért, hogy Tartományink szóhajtogatásaikban egymással ellenkeznek, p. o. ezekhen: ezek, vagy ezem; dícsértessen, vagy dícsértessék; jutand, vagy jutánd; nincs baja, vagy bajja 's'a't. Ezek-től azt megmenteni, és jövődre oltalmazni egy fő foglalatossága volna a' M. t. Társaságnak. 5.) Uralkodó Fejedelmünk hazánkon kívül tartván székét, mindenünnen idegenekkel körülvétetvén, sőt némelly Magyar Főembereink is jobb indúlattal viseltetvén a' külföldi mint a' hazai nyelvhez, idegen házi és udvari eselédeket tartván, szüntelen idegen szó hangozván udvarokban — 's'a't; ezeknek felette Magyar Hazánknak több mint fele idegen nyelvvel élőkkel tele lévén: felő valóban, hogy előbb vagy utóbb el ne nyellettessék hazai nyelvünk, mint már némelly szabad Királyi Városokban, Nagyszombatban, Kassán, Budán, Sopronban; sőt Pesten is, fájdalom, veszni tért! Hol fogjuk ekkor Magyar Nemzetünket keresni? Hol dicső Őseinknek nyomdokait találni? Hol fogjuk a' Magyar szívet, Vitezséget, Karaktert fellelni?? — Annakokáért még időnk van, szorgalmatoskodgyunk drága nyelvünknek fenntartásaért; bízzuk ennek oltalmát, virágoztatását a' M. t. Társaságra.

§ 40. Tetemes közös foglalatossága lenne ezen M. t. Társaságnak még ez is: 1.) Helyes, igaz, és köztekéntetet érdemlő nyelvtudományt

(Grammatikát) kidolgozni. Nem mintha illy munkák nélkül szükölködnénk; nem. Fájdalom, igen is bővelkedünk! Azért, hallottam én nem egy józan Hazafitól e' keserves panaszt, hogy éppen ezen sok különböző Grammatikák hozták nyelvünk' tudományát kétségbe; ezt csak illy fundamentumos munkával lehetne eligazítani. 2.) Egy tellyes, kidolgozott, és azon Nemzetekhez, kikkel közösködünk, alkalmaztatott Szótárt, vagy Dictionariumot szerzeni. Melly bajnoki eröket, melly hoszfasz idöt, és nagy munkát kívánnyon ez, csak a' Francia Nemzeti Szótárnak históriája is meggyözhet bennünket. Ha az ebben eltelt idöt sokallotta Szent Piér Apátur, nyilván nem képzelte az erre megkívántatásokat, 's nem tudta bölc Scaligernek közmondását: *) azért bocsásunk meg néki. Melly idö halladt el a' németnyelv' kimiveltetése kezdetétöl fogva, míg Scheller, és Adelung jeles munkáikkal kiléphettek?! Holott ök nyelvöket csak egy idegenen fejtegették, a' mí nyelvünket pedig a' deákon kívül nyilván, németül, tótul, 's — francziául is szükség volna kitenni, hogy ha közhasznát és tekéntétét keressük. 3) Nem különben szükséges volna egy helyes Synonimát közakarattal kidolgozni; melly az egymáshoz hasonló értelmü szökat egybe-szedné, 's mint azt, a' miben főjelentésökre nézve egygyeznek, mint a' miben mellyékes értelmökre nézve különböznek, meghatározná, p. o. más magam, más tulajdon, más saját; magam ereje, tulajdon érdemem, saját jószágom.

Más kell, más szükség; nyelvünk' fenn-
tartásáról gondoskodnunk kell; erre köz-erölkö-
dés szükség.

*) Si quem dura manet sententia Judicis olim
Damnatum aerumnis, suplicisque caput,
Lexica conscribat, nam caetera quid moror? omnes
Poenarum facies hic labor unus habet.

Lásd ehez képest: Ouvrages de Morales et de Po-
litiques de Mr l' Abbé de S. Pierre 16. Tom.

§ 41. Különös foglalatossága lenne pedig
mindenik karnak 1.) az ofztályához tartozó tu-
dományokat § 38. értelmesen Hazanépünkkel kö-
zölni, 's az azokról értekező legjobb munkákat
fordítgatni. 2.) Literaturánknak még parlag me-
zején időről időre egy barázdát vonni; az olly
tudományoknak is megmagyarosításával, mellyek
eddig még hibáznak. 3.) A' Tudományoknak
külföldön lett gyarapodását Honnyunkban is
kihírdetni; földünkhez, Konstituzciónkhoz, és
karakterünkhez alkalmaztatni. 4.) Önnön gon-
dolattyok és találmánnyaik által is a' tudomá-
nyok' országát gazdagítani, 's ezzel Nemzetünk-
nek is a' külföldön tekintetet szerzeni. 5.) Az ő
megyéjekhez tartozó könyveket megvizsgálni; eze-
ket érdemökre méltatni; héjánosságokat józanul,
és tudósan, az az helyes okokkal, pótolgatni,
's a' t. *) — A' munkák' szabad vizsgálsit, ha
szabad legyen-e azokat kinyomtatni, vagy se, a'
Theatrum' dolgával együtt, általlyában a' M. t.
Társaság' hatalmán kívül szükség ejtentünk: mert

ezek Országos gondok; a' törvénytörző hatalomnak ágazati; a' nyilván való bátorságot, és nemzeti igazgatást érdekelvén. Azért a' M. t. Társaság' kiadandó munkáit is minden faggatódás nélkül az igazgatásbéli szabad-vizsgálásra kell bízunk; mert vannak erre vált Férjfiak a' K. H. M. Tanács mellett, és bizonyosok lehetünk a' polgári Kormányának gondoskodására nézve, hogy időről időre alkalmas Férjfiak bízattának meg c' hivatallal. A' M. t. Társaságnak tehát csupán a' kijött könyveknek tudós megvisszátelével szükség erejét és közjóra törekedését kifejteni.

*) La critique litteraire, le flambeau de la verité, et du bon gout, importunent les mauvais Auteurs: ils ressemblent aux laides femmes, qui aiment l' obscurité, et les faux jours.

§ 42. Ezekhez ugyan mindössze csak időről időre kiadandó értekezésekkel kellene elejénten hozzájuk fogni: 's midőn azok a' próbát kiállották a' Nemzet' színe előtt, 's annyira gyűltenek, hogy már egész épület válhat belőlök, úgy volna szükség azokat egy munkába venni. Minthogy a' Grammatikák és Lexikonok csak gyűjteményi azoknak a' törvényeknek és reguláknak, mellyek a' jeles elméknek írásaiban megtaláltnak, 's csak annyiban van saját érdemök, a' mennyibe a' külömbféle könyvekben szélyvel lévő regulákat jól megválagattyák, jó rendbe fzedik, és mennyiben azokhoz a' magok okoskodásait is hozzáadgyák. Azonban egy szerencsétlen

eleítélet az a' mi Grammatikusainkban, hogy ők magokat tartják csupán Nyelv-törvény szerzőknek, és az időre, és a' jeles elméknek találmányosságára számot nem tartanak! — Ezen tudós munkákat pedig a' könnyebb szerrel való használhatás végett, és a' tanuló Ifjúságra nézve, sommákba (conpendiumokba) kellene foglalni, sőt külföldi nyelvre is fordítani, hogy nyelvünk-ről, és literaturánkról a' sok vádolások elháríttassanak. Mindezekből látni való tehát, hogy a' M. t. Társaságnak lenne annyi fontos foglalatossága időről időre, hogy nem volna néki szükség mocskolódó írásokra vetemedni, vagy a' polgári igazgatásba avatkozni: a' mi a' M. t. Társasoknak, a' megbizonyodásra, kirekesztés alatt tilalmas is lenne. *)

*) Egy Magyar Magnás említvén II. Leopold Király előtt Nemzetünknek egy tudós Társaság' felállítása iránt való szándékát: Én, úgymond a' Király, benne ellent nem állok, csak hogy úgy ne járjon ez a' Társaság is, mint némely Olasz Országai tudós Társaságok, mellyek, semmi foglalatosságok nem lévén, végtére mocskos Leveleknek (Pasquillusoknak) írásában töltötték idejüket.

§ 43. Tartozom én itt figyelmetességet elközölni a' tudós munkáknak titkos erejire is. *) Ezek lassanként, idővel, a' Nemzetnek, mellyel beszélgetnek, bizonyos intézetet, vagy hódolást adhatnak. Ők a' jövőndő nyomdoknak különös nevelők; nem csak a' községre nézve, melly velők mulatván, szavokra önként hajol, hanem a'

Nemzet' Előkelőire nézve is. A' Tanúlttak, és és Tudósok viselik, forgattyák, minden Országban a' kormányt; ezek pedig nyilván az előttök dicsősködő Íróknak nevendékeik. Ha ők héjános, vagy hibás, vagy éppen fonákul esett intézetet nyernyek; ha ők a' széppel az igazat öszve nem párosították, ha ők a' képzelő erőhez kepest az értelmet, és akaratot is ki nem formállták — úgy tudósították, és intézik jövendőre a' Haza' állapotját is. Azért a' legtüzesebb elme legveszedelmesebb; olyan lévén mint a' zabolátlanul széllal nyargalódzó Phaëton; a' ki mint magát, mint a' világot felégette. Pillantsunk némelly külföldi Országokra. Az egygyiket, hogy a' Ferney és Evremondilei Filosofusokat ne említsem, Lametrie, d' Argens, Diderot, Bayle, Helvetius, Mirabeau, Rajnal, leghíresebb Írók nem religiótlanították, nem függetlenítették-e ki? Volney az északi Amerikának leírásában, és a' valóságos Ruina eban; Rajnal a' napkeleti kereskedésnek előadásában 's a' t. nem készítettek-e el Nemzetöket az erőszakos változásaikra?! Ellenben a' polgári erkölcsökre, és a' törvényes hatalomtól való függésre nem ismét az Írók hódították-e vissza őket; olyak is, kik annak kötetit előbb a' nép előtt széllyel szaggatták, mint La Harpeis?! — A' másikat a' sok kényesztető, elérzékenyítő Románok, 's más munkák elkészítették jó ideje a' nemzeti és emberi elfajulásra. — — Bizonylyal a' gondolkozás' intézetét nincs az az erőszak, hatalom, 's a' t. melly vissz-

fza tartóztathassa, csak azon úttal móddal másolhatni azt meg, mellyen származott. Azért a' M. t. Társaság a' polgári Kormány' kezére dolgozna, a' fizilaj elméknek kirúgásit, a' fzelesek' fitzkándozásit eligazítaná, 's olly intézetet adna a' Literaturánknak, melly nem hogy a' Nemzeti Karakterünket, hazai Konstitutziónkat és polgári bátorságunkat szerencsétlenné, hanem nevelné, erősítené, 's elő is mozdítaná. **)

- *) De tous les empires, celui des gens d'esprit, sans être visible, est le plus étendu. Le puissant commande, les gens d'esprit gouvernent; par ce qu'avec le temps ils forment l'opinion publique, qui tôt, ou tard subjugue, ou renverse — — Duclos.
- **) Un innovateur aime la nouveauté. qui remue les bornes sacrées, que nos pères ont si sagement placées sur les confins de la vérité et du mensonge.
-

IV. C Z I K K E L Y.

A' M. t. Társaságnak az egész Országgal, és az Igazgató-jzékel öszvekapcsolatásáról, és annak jó-vedelminek kü'forrásiról.

§ 44. Mivel ezen M. t. Társaság nemzeti lenne, szükséges tehát annak Nemzetünkkel, és az ő törvényes igazgatásával való öszvekapcsoltatásán lenni. E' nélkül, az ő különözött állapotához képest, hathatóságát, bár melly nagy legyen is ez magában, nem éreztethetné egyfelől, másfelől pedig rövid ideig tartana, élet-crőt nem kaphatván magába. A' törvényes igazgatással illy kapcsolatásba jönné, ha mindjárt elejénten ugyan az Országnek, a' F. Cs. és K. Nádor Ispányunknak és a' F. M. Helytartó Tanácsnak tudtával, egygyezésével állapodna fel, 's így folytatná is mindég létét; mindétig a' magasztalt Nádor Ispán Helytartójának előlülése alatt fogna a' válaftá-sihoz; így értekezne alkotmányos tárgyairól is. A' kirendeltetéséhez képest írásban mint Felséges Fejének, mint az igazgatásnak hitelesen mindeneket bemutatna. Ezen Felséges Tisztviselőktől meg' mint egyéb tudományos ügyekről, a' F. Királyi Kancelláriához, ettől pedig a' Status Tanácscsához, és végképpen Ö Cs. K. Felségéhez jutna a' tudósítás. A' M. t. Társaság' tudományos műveiből pedig Ö Cs. K. Fő Herczegségét, és ennek Helytartóját jelesen szükség volna meg-tisztelni; mivel a' felséges rendelés szerént e' nélkül is a' Felséges Helytartó Tanács, és Udvari

Kancellária'

Kancellária' Archivuma számára egy nyomtatvány bényújtattatik, valamint a' Bécsi fő, a' Pesti Uiversitási, és a' Nemzeti Bibliothékákba is egy egy.

§ 45. Az Országgal alkalmas öfzvekapcsolatásba jönné az által, hogy minden Vármegyéknek a' M. t. Társaság' munkájából egy egy nyomtatvány a' F. M. Helytartó Tanács által megküldetteté: a' végett, hogy ezen T. Al-igazgatások a' Társaság' közjóra való igyekezetiről meggyőződgyenek, annak közhasznú jegyzésit használhasák, Literaturánk' virágoztatására czélozó útmutatásit érdemökre méltassák: olly formán, valamint más Nemes Vármegyéknek velök közlött tanácsait, és rendelkezéseit tekintetbe venni, és használni is szokták. Az által is öfzvekapcsolatásba jönné ezen T. Al-igazgatásokkal a' M. t. Társaság, mert, a' mint feltéfszük, annak kebeléből válnának Vármegyéknek Assessorai, és némelly Fő Tisztyei is. Minden egyéb öfzvekapcsolatás a' M. t. Társaság' tárgyán kívül esvén, elmellőztethetnék!

§ 46. Bocsátkozzunk már a' méllyire, de tartózkodva, és okossan; húzzuk bé fészés, büfzke vitorláinkat; szemeink előtt hányódván azon hajók' töredéki, mellyek szelöktől elragadtatván, a' révnél mindjárt parthoz verödtek. Értekezzünk a' M. t. Társaság' jövedelminek kútforrásiról; keressük ezeket a' tapasztalás mágnestűe utánn. — Mindenekelőtt fő törvényünk legyen, a' Felséges Kincsház', és Kamara' Kaszszá-

jának nagyobb terheltetése nélkül czélunkra igyekezni. Folyamodgyunk tehát Cs. K. Koronás Fejünkhez, F. Nádor Ispányunkhoz, és a' M. Helytartói Tanácshoz, a' Hazánk' nevében, kén- tessük őket felséges hivatalyokra, mellyel minden közhasznút eszközölni készek, hadd parancsollyák meg, hogy a' K. könyvnyomtató műhely Budán tartozzék ezen M. t. Társaságnak esztendőnként 30—32. árkusokra terjedő munkáját bényomtatni ingyen; vagy még tanácsosb volna, mivel ezen becses intézetben a' nyomtatás igen késedelmes, fizesen annak is, valamint az Universitas' Bibliothekájának, esztendőnként a' feltett czélra 500. foréntokat. Tudva lévén ezen intézetnek jövedelme, e' csekély Somma által éppen nem terheltetnék; és haszonnal kölcsönözné vizsza azon adót, mellyet a' Hazától esztendőnként húz. Esedezünk másodszor: hogy parancsollyák meg, hogy a' Tudományok' vagy Universitas' fundussából szolgáltassanak ki esztendőnként 600. R. ftok ezen M. t. Társaságnak; háromszáz ugyan a' jutalom-kérdésekre, és hasonfele azoknak bényomtatására. Ezen rendeltetéséhez tartozó czélra annál kevesebbé kémélhetni e' csekély sommát: mivel naponként közelítvén azon időpont, mellyben, a' tanítás terhe az e' végre vizsza állíttatott Szerzetesekre hárúlván, tetemes somma meggazdálkodtattatik. — Ezen csekély, és egyenesen a' közjóra szántt summával bizonynal örökösítik e' magasztaltt Felségek kegyes gondviselésöket, annál inkább, mivel mint a'

Statusnak, mint az adózó népnek legkisebb terheltetése nélkül megeshető az, csak esedezve kérjük őket. — — *)

*) En faisant des heureux, un Roi l'est à son tour.
M. de Voltaire. Hér. et Mar. Act. 3.

§ 47. Folyamodgyunk ezek után, a' mint illik, a' mi Nagygyainkhoz. Érzik ezek, 's el se felejtetik, hogy azoknak véreik, onokáik ők, kik az ájtatos és közhafznú szerzemények, 's fundáziók miatt áldásban vannak, és halhatatlanokká tették nevöket. Tudgyák ők azt, hogy ez a' dicsőség őket illeti, hogy minden fontosabb Szerzemények, és találmányok, a' tehetős Nagyoknak előközlése; az ő hofzfasz próbatételök, legalább apolgatások, által tenyészülnek. Szemeik előtt forog ama' Hazafiainál, sőt még a' késő emberi nyomdoknál is halhatatlan emlékeztet szerzett Münchausen Ur, ki nem csak a' mai nap' is virágzó Göttingai Universitas' bölcs elrendelője, hanem a' tudós tárgyakra való költése által, a' Német Muzsáknak élelftgetője is volt. Esméretlen lehet-e előttök ama' híres, még most is Nemzete' dicsőségére élő Bátor Benksz Angliában, ki nevezetes jövedelmivel a' Muzsáknak áldoz? Hallatlan lehet-e előttök a' Hazának ezért kölcsönös háladása?! Augustus Császár idejében csak egy Meczenás volt, a' kinek emlékezete halhatatlanná lett: mi sokakat számlálhatunk, kik a' szegény tollak alatt költ munkáknak lételt adtak: csak a' hátrál, hogy e' fő munkában, egy M. t. Tár-

saság' feállításában kössenek elhervadhatatlan kofzorút magoknak. Él még azon kegyelmes Hazánkfia is, ki 1790-dikben negyven-ezer foréntokat ajánlott e' végre: vajha Hazánk' Geniusa szívére hasson, hogy ígétét e' Hazánk' közjavára szentelje! — Mindezekre nézve méltán olly bizodalommal lehetünk mí Nagygyainknak kegyességéhez, melly nagy tisztelettel vagyunk személlýökhöz. Kérjük csak ama' Méltóságos Urat, ki olly hathatósan tudta szavait Társaihoz emelni, mint még eddig senki se, *) hogy ezen intézetnek szükségét, és felsegétését kösse szíveikre; néki mint alkalmatossága, mint módgya is lévén reá: és színt olly vetekedéssel fogják ök a' Hazájok' közjavát tekintetbe venni, mint a' Katonákat nevelő intézetnek felállításában, és kivált a' had által szükségre jutott örökös tartományoknak felsegítésében.

*) A' Magyar-nyelv' előmozdítása iránt buzgó esdek-lésci G. Teleky Lászlónak.

§ 49. Ha a' világi Nagygyainkban érdemes jószág a' jótévőség: úgy az Egyházi Méltóságokban — — kötelesség. Kikhez emelhetné tehát tellyesebb bizodalommal ezen hazai intézet esdeklő kérését mint éppen ö hozzájuk? Kik azon Pázmányoknak, Széchényieknek, Kolonicsoknak, Eszterháziaknak, Lósiaknak, Kisdiaknek 's a' t. helytartóik. Ezeknek ájtatos bőkezűségét a' fennálló Akademiák, Convictusok, 's más szerzemények rendre hirdetik.* Egyben se élne-e

Nunkovics György Szerbi Püspöknek, Pécsi Nagy Prépostnak, Lelke?? Ki még élt, a' Haza' javára intézett áldozatokban kereste fő gyönyörűségét. Meg nem tarthatom magamat, hogy némely szavait itt elő ne hozzam. „A' Magyar „tudós Társaságnak felállítását részemről, láttya „az Isten, ha kitellenék tőlem, ezerekkel segí- „teném, úgymond; 150. aranyokat ugyan csak „reá szántam. Ennek felette, még élek, ez- „tendőnként kitelhetőképpen segíteni e' nemes „Társaságot hazafiúi kötelességemnek tartom. — „cselekedetem bár melly dicséretes is, vallyon „nem adósság-e, mellyre kötelez mint a' levegő, „mellyet szívlak, mint az az édes első szó, „mellyet magyarul ejtettem? És mi az ilyenek- „ből egy ritka dicsőséget üzünk? Távúl légyen! „Kapjanak illy tömjényen, kik füsttel élnek. „Én velősebb eledelekhez szoktattam ínyemet. „— Csak tudgyam, hol, kit, miképpen kelles- „sék segítenem, minden tehetségemhez képest „készségemet tapasztalni fogja, és mondhatom, „eddig se rajtam múlt el.“ — — Koczogtassunk csak minden jótévőségre hajlandó szívökön, vete- kedni fognak ők bizonynal mint említett példájikkal, mint a' világi nagyságokkal. Azon gyanút, mintha ők Unokáiknak, Attyokfiainak 'sa't. duzsgazdagítására gyűjtögetnének, magoktól elháríttyák, és tekintetöket ez által is a' Haza előtt fellyebb emelik.

§ 50. Mit nem ígérhetünk a' T. N. Vármegyéknek szembetűnő nagylelkűségéről is?! Di-

csekedve érzik ök, hogy, ha a' Fő Méltóságok a' Hazának ofzlopi, úgy ök a' fundamentomi. Azért valami ennek fenntartását, böldegülésát érdekleni látztatik, mindég és minden alkalmatossággal vetekedve, saját értékökből, elősegíteni siettenek. Egygyetlen egy Vármegyét hadd említsek itt dicsőségére. Olvassuk, hogy T. N. Hont Vármegye volt a' Rév-Komáromi Mindencs Gyűjteménynek is elősegítője; ez tett ki jutalom-pénzt a' Törvényes Igéknek legkelendőbb megmagyarosítására is, és a' Magyar-nyelv' Tanítója munkájának kiadattatására is nyomosan adakozott 's a' t. Vele vetekedik Pest, Szathmár 's a' t. Vármegye. Ezen T. N. Vármegyék illendöképp' elejbe terjesztetvén ezen Hazai intézet' szüksége. — — hallatlanná vehetnék-e a' Közjónak esdeklő szavát?!

§ 51. Dicsőségekre a' Plébánusoknak és a' Lelkipáfztoroknak a' közönséges újságokban azt olvassuk, hogy ezek — — legcsekélyebb jövedelemmel bírván, az Egyházi Rendnek egyéb sorsosihoz képest! még is legtöbb fundatziókattettek, 's leginkább jótévködtek Franciaországban, mióta a' Religió ismét lábra kapott. Ezeket is méltó valóban nekünk számbavennünk Hazánkban is. Az ő hadi szükségekre, Süketek Némák' szerzeményére, és az utolsó had által megkárosodtaknak felsegállítására nyújtott segedelmök nyomos; ök ezen alkalmatossággal is igyekeznek tehát magoknak jó nevet, és dicsőséget szerzeni a' haza előtt, kivált kik a' Pozso-

nyi és Pesti Seminariumban nevededvén, Magyar-nyelvünk iránt buzgóságokat kimutatták, és hittelkedő reménnyel a' Hazát bétöltötték, ezen úttal azt hadd tellesítsék!

§ 52. Igérhetni azt is méltán a' M. t. Társaságnak nagylelkű Tagjairól, hogy ő közülök is válnak Balsacok, Clermonti de Tonnerek, Boylek, Teylerék, Stalpotok 's a' t. Ama' Francia tudós Társaság' tagja Balsac nagy summa pénzt hagyott annak hafznára olly feltétellel, hogy minden második esztendőben az ékesenszóllásnak mesterségéből két kérdések adassanak elő; és annak, ki ezeket legjobban megfejtendi, jutalom adassék a' töke-pénz' jövedelméből. A' Noyoni Püspök Clermonti de Tonnere Ferencz is, ezen Társaságba felvétettétvén, örökös fundust adott arra, hogy a' Poësisből hasonlóképp' teendő két kérdésekre 300. francia livra fordíttassék. Boyle Filozofus Angliában, kétséges, ha tulajdon vizsgálódásival hajtott-e nagyobb hafznot, vagy pedig bőv adakozásával, és végső hagyományával; mellynek közhafznú munkái meg nem szüntek, és mellynek gyümölcse lett Derhámnak Fisico-theologiája is! 'S nem csak Hollandia, hanem az egész tudós világ előtt tisztelendők egy Teylernek 's Stalpotnak neveik, kik mindketten jó summa tökepénzt hagytak a' kiadandó jutalomra. Mindezek elég bizonyságok arra, hogy a' mí M. t. Társaságunk' tagjai is, ha esztendőről esztendőre annak költségit meg nem szerezhethnék is,

de valóban holtok utáni hagyományaikkal azt elősegíteni, sőt örökösíteni is el nem mulatnák.

§ 53. Ha ezek szerént a' F. K. M. Helytartó Tanács a' M. t. Társaság' felállapítása végett kén- tetni fogja a' Hazát, ha szükséges, több ízben is, mint a' Sűketek, Némák' szerzeményében méltóztatott; nemes és bő forrást nyit valóban ezen közhasznú intézet' jövedelminek, melly minden más funduson kifog, mert ez a' Nemzetünknek szíve; mellyben már sok Császárok, mint Constantius Clorus, kéz segedelmet lettek; 's mellyben, mint b. e. II. Leopold Császár' Királyunk is, dicsekedve helyheztették kincsöket. *) — A' mi ezen önként való adományokból is bővebben gyülekezne, azt olly törvénnyel lehetne legbizonyosabban a' feltett célra használni, ha annak Interestéből esztendőnként a' rendszerént való Tagoknak kinyomtatott munkáji annyi foréntokkal jutalmaztatnának, mennyi a' nyomtatásra tett költségeknél kevesebb nem volna. A' bizonyos Penzió őket olyanokká tehetné, millyeneknek festi Reichárd Párisi úttyából költt leveliben a' Francia Nemzeti Institutum' tagjait többnyire, 's a' miért neheztelt reájok Sz. Piér Apátur is; az illy jutalmaztatás ellenben őket szüntelen munkásságban tartaná. **) — Ide számlálhatni végre azon jövedelmet is, melly ezen M. t. Társaság' munkájának, és a' jutalomra érdemesített feleleteknek elárúltatásából bėjönne: az ő feltett becsekre, és haszonvchetőségekre nézve, elvonván is a' § 45. kirendeltt nyomtatványokat,

azon jutalom-bért, mellyre a' titoknoki hivatalt
§ 13. méltattuk, nyilván béhoznák. ***)

*) Wie viel die Engländer durch solche Gesellschaften ausgerichtet haben, liegt am Tage. Sie fangen gemeinlich mit Subscriptionen, und Geldvorschüssen an, und setzen also eine reiche Nation voraus. Sie zeigen aber auch eine Nation an, wo Gemeingeist herrscht; und schwerlich ist derselbe vorhanden, wo es solche Associationen gar nicht giebt. Garve.

A c a d e m i e s .

**) En France on fait, par un plaisant moyen,
Taire un Autheur, quand d' ecrits il assomme:
Dans un fauteuil d' Academicien
Lui quarantieme on fait asseoir mon homme;
Lors il s' endort, et ne fait plusqu' un somme
Plus n' en avez phrase, ni madrigal.
Aubel esprit ce fauteuil est en somme
Ce, qui à l' amour est le lit conjugal. (Piron.)

***) Majd kétféle van az a' Hazafi Gróf és Bárá
Familiák Országunkban, és ugyan annyian az
Indigenák; Nemes Familiáink 80. ezerre számlál-
tatnak közönségesen: ha azokból mindenik, ezek-
ből pedig csak tíz ezer familia szerezné meg a'
M. t. Társaság' munkáit elzsendőnként; ígérem
hogy óriási lépéseket tenne literaturánk Nemzeti
culturánkra; azonban terhelhetnének-e evvel a'
becses Familiák?!

V. C Z I K K E L Y.

A M. t. Társaság' bővséges hasznú következéseiről.

§ 54. Ezen óhajásban lévő M. t. Társaság'nak bővséges hasznú következéseit jobban bé nem láthatni, mint sem ha azon Országoknak szemeink előtt forgó állapotját tekintetbe vesszük, mellyekben illy tudós Társaságok virágzanak. Illyen a' Francia, és Német-Ország. Mert az egyenlő okoknak egyenlők a' munkájik is. Vessük szemeinket mindenekelőtt Francia-Országra.

§ 55. Mielta Kárdinál Richelieu 1635-ben a' Francia nyelvmivelő Társaságnak fundamentomot vetett, 's Colbert Minister pedig 1660-ikban a' Párisi tudós Academiát felállította: azolta szemlátomást változott Francia-Ország' állapotja, 's lépve lépett virágzásának azon ponttyára, mellyben előttünk tündöklük. Azolta mint a' Tudományok, mint a' szép Mesterségek, érezhető képpen kezdtek ott tenyészni. A' Nemzet levetkezte előbbi durvaságát, darabos erkölcsét elhagyta, az anyai nyelven írt könyveknek értelméből ízlését tökéletesítette, és követhető példájává vált Európának. Az Ifjúság nem kéntelenítetett 6—10. esztendőig a' holt nyelveken izzadni, hogy gondolkodni tanulhasson; hanem mindjárt a' valóságos tudományoknak bélélatattyához foghatott; az ereiben sebesen csergő vérét jókorán Apollónak áldozhatta; 's Őseinek bal-

ítéletit magáról lerázta, szabadon erefztette fen-nyen gondolkodó elméjének fékét; a' józan okoskodás' fényénél értelmének homályosságából ki-
hatolt. A' tudós Férjfiaknak száma szemlato-
mást szaporodott ottan, 's tudományok' sugári
napnyúgottól fogva egész napkeletig terjedtek.
A' régi híres Görög és Római Mestereknek lel-
kei Francia testekbe öltöztek, a' tudományo-
kat találmányaikkal és haszonra hajtásokkal a'
közjóra fordították; a' Fábrikáknak és Kézmű-
veknek olly életet és díszet szerettek, hogy azok-
nak portékáik nagy árron egész Európában el-
keltek, és nagy kincset gyűjtöttek tárházaikba.
A' Szép Nem nem elégedett meg a' testének csu-
pán ékesgetésében helyheztetni tulajdon díszét,
hanem értelmének kiderítésével, elméjének éle-
sítésével, 's szívének nemesítésével, rendelteté-
séhez képest nevelte a' társaságos élet' kelleme-
tességét. A' Polgárok' szemeiről lehullott a'
tudatlanság' hályaga; az okoskodásnak a' tapafz-
talással való öszvekötésével behatott a' Termé-
zetnek titkos rejtekéig, és gazdaságát, 's keres-
kedését jó lábba állította, sőt lelkének is töké-
letesülését érte. A' vitézkedő Rend, a' tudomá-
nyoknak reájok is szerencsés elterjedésére nézve,
a' régi hadviselő mesterségnek egészen új inté-
zetet adott, melly által már éfszfel győzni leg-
inkább, 's a' t. — — Bóldog kilátás! mindezekre
emelkedhetik még a' mí N. M. Hazánk is nyel-
vének, és a' tudományoknak kebelében virágoz-
tatásával: mert az egyenlő okoknak egyenlő is
munkájok.

§ 56. Még közelebb példa, hogy a' Nemzeti nyelv', és a' tudományok' kimiveltetése, mit nem vihet végbe, a' fjomfzéd Német-Ország. Akkor, mikor a' Francia-nyelv már tökéletesülésének pályára kilépett, sok ideig kegyetlen háborúk fzagatták Német-Ország' belső rézzeit, valamint N. M. Hazánkét. Nagyobb erejéhez és becséhez képest a' Francia-nyelv színlette bé magát nem csak a' Nagyoknak Udvariba, hanem minden jobb házokba is, és ez az Idegen a' természeti örököst megfoztotta a' tulajdon jussaitól ott is, szintúgy mint nálunk. Mindazáltal ezeken, 's ezekhez járult több nagy akadályokon is, csak ugyan gyözedelmeskedett a' Német tudós Társaságoknak elfáradhatatlan buzgósága; és fél-fázad' lefolyta alatt óriási lépésekkel előkelt culturájában. Máinap nincs egy Nemzet is, melly egy szabadon vizsgálódónak figyelmetességére méltóbb vólna, mint ezen Német Nemzet; és vélhetni hozzá, hogy a' jövendő emberkorokban még tündöklő színben jelenik meg. Egy Nemzet se dicsekedhetik t. i. annyi derék és megvilágosodott Fejedelmekkel, kik nem annyira tartományaiknak szaporításit, mint alattvalóiknak böl-dogulását atyai gondviseléssel erányozzák; annyi mélyen bélátó, és nem magoknak való, Ministerekkel, kik nem szüntelen zsarolással, és elviselhetetlen adószedéssel, hanem a' financziának rendszerént, és gazdálkodással való vezetésével, tefznek szert az érdemekre; annyi teremő eszű Mesteremberekkel, és Tudósokkal: a' Német

Mesteremberek Rómában. Madritban, Párisban érdemök szerént jutalmaztatnak és csudáltatnak; 's a' legfinomabb, legmesterségesebb órák, aczél 's t. e' f. művek, mellyek Anglus, Francia gyanánt fizettetnek, Párisban és Londonban a' munkás és találmányos Németektől készíttetnek; olly bővséges, közhasznú tudományos esméretekkel: az ő munkáik Orosz és más Országokba a' megvilágosodást bévezették; Olasz - Országban az igazgatás' tudományát, 's a' t. elterefztették. Olly különös nevelő és iskolai szerzeményekkel; az ő Nevendékeik dicsőséggel töltötenek bé számos legfényesebb Fejedelmi Thronusokat; fő iskolai székeket, 's a' t. Sohol se nagyobbák a' tulajdonképpen való gazdagságok, és kevesebbek a' tulajdonképpen való adósságok: mellyik Ország nem romlott volna meg jobban, annyi huzomos és költséges-pufztító hadak által mint Német-Ország? Minthogy a' Persák, Görögök, Rómaiak kevesebbé erőszakos háborúk által tenkretették. Az ő vitézlő Seregeik egyre gyakoroltatnak a' hadviselés' tudományában; alig van olly Ország, háború, hol az ő Vezérek és Katonáik magokat ki ne formálnák, 's a' t. Mindezekre nézve mondám: hogy jövődöre még dicsőséges fényben jelenhetik meg e' világ' színén Német-Ország Nemzeti culturája után. — — Mindezekre bizonyos kilátás nyílna a' mí szabad Nemes Nemzetünknek is, ha ezeket, kikkel egyenlő sorsban nyavalgott, nyomdokiban követné, és eltökéltt buzgósággal helyre hozná hátramarádását!

§ 57. De mivel különösen a' Nemzeti nyelv' kiinveltetése volna ezen M. t. Társaságnak egyik fő tárgya, ennek dolgában tünnének ki leginkább annak bővséges hasznú következései; t. i. a' nyelvet a' természeti értelem, vagy az első esmérkedő tehetség szüli, 's azután a' mesterséges ész, vagy felsőbb rendű esmérettség miveli ki. Ezen tulajdon pályáján mutogatná a' mí M. t. Társaságunk is reátermett erejét: úgymint 1.) Legfontosabb része lévén a' nyelv' gazdagságának az oly szókkal való bővelkedés, melyekkel a' dolgoknak tulajdonságai; az ő egymással való közeik; a' lélek' tehetségi, és más elvonott gondolatok kifejeztetnek. Azon nyelvünk megvetőinek tehát, kik leginkább ezen tekintetből tartják azt szükölködőnek, holti szegénynek, — kivétetne a' szájokból a' panasz; újdonna új szók hozattatnának ki ezeknek termékeny bányáiból § 39. Ez, a' figyelmetes gondolkodás, csendes elmélkedés, és hivatalbéli megválogatás gyümölcse lévén, egy M. t. Társaság nélkül aligha, vagy sokkal későbbben, eshetik meg. A' kinek az élet első 's elkerülhetetlen szükségiről, vagy a' Haza alkotmányának védelmezéséről, kell aggódnia; a' kinek ez nem tulajdon hivatala: az csak nehezen emelkedik Plátóval, Aristotelessel, 's a' t. a' gondolatok' országába, 's vétve száll le az emberi lélek' feneketlen örvényébe nyomózódni.

2-fzor. Nyelvünk hasonló lévén egy oly régi és dicső Magyar Nemeshez, a' ki sok jószágok-

kal, jelességekkel bír ugyan most is, de még sok zálogba vetett jószágokhoz is törvényes just tarthat: mihelyt egy kicsint nagyobb vigyázással folytattya gazda ágát, és valamivel szívesebb szorgalmatossággal keresi szerencsáját; azontúl egy karban lehet mint rangjára, mint értékére nézve a' legelsőkkel. A' M. t. Társaság' tagjai lennének tehát annak hites Ügyélzi; öfzvezedegetvén Magyar és Erdély-Országoknak különböző részeiben, különösen a' Székelyek közt, a' nevezetes, és számos beszédbéli különbségeket, külömbféle környék szókat; és ezeket megvágatván illendő vigyázással, haszonra is fordítanak. Ezt várhatni tőlök az elavúltt szókra nézve is, mellyeket a' csupa történet, vagy a' nyelv' változandósága, temetett el; magokban pedig életre méltók volnának. Erre is, nagy vigyázás, mérséklés, és józanság, fundamentomos tudomány, finom ízlés kívántatván, a' magános emberek által számot nem tarthatni.

3.) Levetkezvén ama' babonás vélekedést, mellyel eddig nyelvünket olly imádott hagyományoknak tartánk, mellyen akármelly ékesítést is tenni szentségtörés volna, holott az olly Kararai márvány, mellyből remek munkákat készíthetni, de faragás által: bizodalmasan várjuk ezen M. tudós Társaságtól, hogy nyelvünket kifzabadítsák azon szerencsétlen vegyülésből, mellyet földünk' szerencséje szerzett; ide gyűjtván a' földnek minden részeiből a' Népeket! Várjuk tőlök, hogy a' két Magyar Hazának egygyik másik szeg-

letében szokásban lévő különös szókat, mellyek helyett egyenlő értésűek virágoznak, ha helyesek, bizonyos ideára határozzák, ha pedig illetlen mellékes értelem köttetett velök öszve, annak birodalmából k' tudgyák. 'S ezt cselekedgyék ama' túnyaságból, vagy ízeveszettségből köztünk elhatalmazó deák és franczia szókkal is, ha nyelvünkben egygyet erő szók feltaláltathatók, 's a' t.

4.) Az értelmesség lévén a' Beszédnek legmulafzthatatlanabb tulajdonsága, mellynek nem létét semmi szépség se pótolhattya ki: azonban valamint minden nyelvben, úgy a' mienkben is lévén olyan szók, mellyeknek értelme nincs elegendőképven meghatározva; ezen M. t. Társaságtól, mint országfzerte legjelesebb Íróinktól, és nyelvünknek tulajdon kimivelőitől, várhattjuk ezt is, hogy a' kettős értelmű szókat meghatározzák, a' homályos értelmű szókat értelmesekekkel felcserélik; az igen tágos, vagy szoros értelműeket illendő határok közé igazgattyák; úgy nem külömben a' többféle névmássait, mellyekkel eddig határozatlanúl éltek a' Magyar Írók, és azokat gyakran egymással el is cserélek, minden bizonyos regula követés nélkül, 's t. e' f. az ilyenekkel, mikor, és micsoda értelemben való élés iránt mennél bizonyosabb törvényeket szabnak, 's a' mellyek vagynak, azokat fenntartyák, közönséges szokássá változtattyák: nyelvünk' el-elmúlhatatlanúl szükséges értelmessége végett.

5.) Említettük

5.) Említettük fellyebb, hogy nyelvünk most is meghallad hathatóságával minden élő tudós nyelveket: mindazáltal ebből nem következik, hogy egészen már meg kell elégednie azon díszszel, mellyel dicsekedhetik, hanem inkább azon kell lennie, hogy annál nagyobb gondal vigyázzon magára, mennél föbb talentumokat adtak néki a' Grátziák. Ezen örállói, és míves hivatalt a' Magyar-nyelvünk mellett ismét azon M. t. Társaság folytathattya illendő tevénytettel és méltósággal csupán; részfzerént a' kelemetesb hangzását előmozdítván, részfzerént a' benne erőtlenebb és unalmasabb szóllásokat velösebbekkel, és elevenebbekkel felcserélvén, s a' t.

§ 58. A' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esmérete is ezen intézet által legbizonyosabban, 's legalkalmatosabban elterjedne. Hogy a' magyar Poesisen, és a' világi 's egyházi ékes beszéllés' mesterségén elkezdvén, mellyek leginkább üzettetnek még a' Hazánkban, mint a' Természet', mint a' Gazdaság', mint a' szép mesterségek' tudományai javítást, legalább világosítást, kívánnak, tagadhatatlan. Nálunk az újdodon új közhasznú találmányok, 's a' tudva lévöknek haszonra hajtásai, olly böven, olly szerencsésen nem tenyésznek mint a' külföldi Nemzeteknél; 's nem is tenyészhetnek: mert mi a' mí Hazánk a' többi megvilágosodott Országokhoz képest? Mi a' mí öszionöztetésünk azokéhoz képest? Vegyük csak eme emberi Nemzetünket böldogító mentö vagy tehén-himlönnek fel-

találóját Angliában! — szükségképpen tehát a' külföldi nálunk előbbre keltt Nemzetekre kell fzeemeinket függefztenünk; tölök kell tanulnunk; az ő mezejeken termő ritkaságokat honnyunkba átültetnünk; szorgalmatos gondviseléssel meggyökereztetnünk; megüdültetnünk, és gyümölcsöztetnünk. Már ismét fzámos, nagyobb, és a' tudományokban jártas elmék azok, mellyek töl ezek kitellenek. A' mi a' szép tudományokat és mesterségeket illeti: tudni való, hogy ezeknek két ágai vagynak: a' regulák, és a' példák; a' reguláknak tudományja fundamentomos értést kíván, még is mind örökké csak sovány, meddő; a' példák formáltak közönségesen a' nagy Poétákat, Orátorokat, Histórikusokat, és más szép Mestereket. A' míg illy jeles példákkal nem bővelkedünk, addig mindég hátramaradás a' mí részünk. Illy példákat pedig csak kifzemeltt, és tekéntetre méltattatott Íróinkról tehetni fel. — Az egyéb jeles találmányokat, és újjításokat is, hol a' külső mértéklet (clima), hol a' Nemzetnek Karaktere, hol más fontos környülállás, legalább minden alkalmaztatás nélkül, béhozni nem engedi. Hány káros, legalább fzerencsétlen, próbatételeket nem láttunk azólta, miólta az Anglus, Német, Franczia, Hollandiai fábrikákra, kéziművekre, kivált a' gazdaskodásra veténk figyelmetességünket?! — Ezen egygyesültt kar tehát azokat mind hafzonvehetőleg, az ő alkalmaztatássokkal közlené Hazánkban, olyképpen, mint Európánk' virágzó Or-

szágiban történt a' tökéletesülés. — Melly sok félig született gondolat vagy érzés hal-meg tökéletességre való juthatása előtt az ollyaknak kebleiben, a' kik társaság nélkül vagynak?! Ellenben, melly sok szunnyadozó tehetségeket serkent fel a' Társaságnak rengő szava? Valamint az egygyik szikra a' másikkal könnyen fellobbanik, úgy az egygyik emberi lélekben lévő tűz könnyen lángba hozza a' másikat is. A' Tudósok társaikkal közölhetvén gondolattyaikat, szükségképpen felváltják egymással értelmöket, tapasztalásaikat, a' dolgot külömbféle oldalról, és új öszvefüggésben kéntelenítetnek vizgálni; az által valamint több figyelmetességet, nagyobb munkásságot, fordítanak a' tárgyra, úgy nagyobb fényében, és igazabb valóságában is jelenik az meg előttök. Más az, hogy néha csekély akadályokon is, csudálatos melly igen fennakadnak, mellyek másokkal közöltetvén elenyéfsznek előlök, mintha egy mennyei sugár hatott volna le elméjükbe. Ide járúl még ama' megbecsülhetetlen haszon is, hogy a' tudós Társaságok hathatósan élefsztik és táplállyák mint magokban, mint a' Hazájokban, azon nemes vetélkedés' tüzét, melly a' közönséges megesmérés szerént a' Lelket olly igen felemeli, erősíti, hogy semmi alkalmatosb eszköz se lehetséges, mindennémű jónak, igaznak, és szépnek elérésére.

§ 59. Végre ezen Nemzeti tudós Társaságnak ugyan csak Nemzetünkre háromlana legbövségesebb hasznú következése. Ez által t. i.

1.) az tulajdon méltóságába magát beiktatná. Minden uralkodó Nemzet elhivatván magával, hogy a' kimiveltt, 's a' szép mesterségekkel, és tudományokkal szoros frigyet kötött, nyelv Nemzeti dicsőségének, és halhatatlanságának, koronája, azért nem ideig óráig lobogó, és azonnal elaluvó, hanem állhatatos, igaz hazafiúi tüzzel égtek, hogy nyelvöket magokkal egygyütt uralkodtassák. Ezt majd hasonlíthatatlan buzgósággal üzték a' Rómaiak. Mert: ha Valerius Maximusból nem tudnók is, hogy nyelvöknek tiszteletben tartására minden ügyes dolgokban magok nyelvökön feleltek; és még a' Görögöknek se engedték meg, hogy tulajdon nyelvökön adgyák elé dolgokat, noha jól értették azt; ha Svetoniusból nem tudnók is Claudius Császárról, hogy ő Lyciai egy Római Polgárt ezen jussától megfosztott, mivel a' Római nyelvet nem tudta! — a' hajdan esméretes világban mindenütt elterjedt Római nyelv annak elég bizonyosága volna. Ezt cselekedték, és cselekszik minden más uralkodó okos Nemzetek is; pillantsunk legközelebb a' Francziákra, és Rénus' bal partyára! Ezt cselekedte a' halhatatlan híró, és nevü Attilánk is mint tudva vagyon. — — Mí Magyarok, uralkodó Nemzet lévén, hová maradtunk?! Nincs-e ideje, hogy felserkennyünk? Vallyon miben különböztettyük-meg uralkodó nyelvünket a' jobbágy oláh, örmény, bosnyák's t. e'f. nemzetekétől?! Ha szinte úgy mint ők szükölködni fogunk nyelv-mivelő Társaság nélkül, mellyel egyéb uralkodó Nemzetek a' magokét megkülömböztetik.

Ez által 2.) közelítenénk azon dicsőségünkhöz, mellyre Eleinknek nagy tettei, és irigykedésre méltó szabadságunk által, 's a' t. rendel-tettünk. Minden Nemzetek azzal jutottak dicsőségöknek egyenes ösvényére, midőn az idegen nyelvek' rabságából az övéket kiszabadítván az országos hivatalokban minden közönséges dolgokat hazai nyelven folytattak; az igazság' szent szavát magok nyelvén rengettették; a' fenyítéket és jó rendet fenntartó-törvényeket anyai nyelven közöltették a' néppel. Ezt merészelte legelőbb XIII-dik században Alphonsus Spanyol Király; ezen szép példát követte mindjárt Német-országban I. Rudolf Császár 1252-ikben. Ezeknek nyomaiba lépett 1532-ben ama' tudományokat tisztelő I. Ferencz Király mondván: sokkal jobb Francia jó szókkal tenni írásba a' dolgokat mint sem rosz deáksággal! 'S ezen jeles lépést nem követte e nyomba mind ezen Nemzeteknek dicső változása? A' történet-jegyzések ezt nyilván hirdetik. — A' tökéletességre jutásnak legközelebb úttya a' tudományoknak hazai nyelven való előadattatása az Oskolákban. Hogy a' Német Nemzet olly példa nélkül való gyorsasággal jutott mostani culturájára, annak egy fő oka az, hogy idején bévette nyelvét az Oskolákba. Thomasius vólt az első, ki a' deák nyelvet a' Német-Országi Akademiákban thrónussából kitudta; csak hamar követték mások is példáját, és a' cultura, mellyet a' dicsőség úgy követ mint testet az árnyék, attól fogva

Német-Országban nem csak szemlátomást, hanem mintegy hihetetlen sebességgel, előkelt, az alatt míg a' Hollandusoknál, Lengyeleknél, és mi nálunk, a' tudományoknak deák nyelven való kelete miatt, töle megszűze hátramaradott. Semmi átok, semmi bal jegyben születés, semmi vízfiztagtság se tartóztathat soká vízfizfa, hogy mi is valahára a' virágzó nemzetek' nyomdokiba ne lépjünk. Környülállásink, a' példák, eddig való culturánk — ezen hatalmas uralkodók — jót állanak érte. Nemzetünknek elidegeníthetetlen dicsősége magával hozza, hogy ezen érkező változódásának útát készítsen, a' Magyar litteraturát előmozdítván, és a' tudományokat hővebben kidolgoztatván a' M. t. Társaság által.

Ez által 3.) a' mi Nemzeti fennmaradásunkat erős talpkőre állíttjuk. Ha az Országok' vízfiztagtságainak, és veszedelminek okait eszünkbe juttattjuk, mellyeket olly híven fejtegetett Montesquieu, Vertot, és kivált Gibbon; azt találjuk, hogy minden Nemzetek, mellyek csak világunk' színién díszeskedtek, önnön culturájoknak — közönségesen értvén ezen szót — minémiségében érték veszélyeket; az által, mint egy eszközt által, léptette ki őket a' Gondviselés álló helyökből. Ha vannak példák, hogy a' nagyobb erő és vadság némelly kimiveltt Nemzeten diadalmaskodott, van még több példánk hogy a' kisebb erő a' jobb culturában a' nagyobbikát megbírta, vagy elnyelte, vagy fennélte, p. o. a' Kinaiak a' Tatárokat, az Anglusok a'

Gothus és más gyűlevész népeket. Közönségesen a' helytelenül kimiveltt Nemzet a' jobb állapotúnak hatalmába dűl. Midőn tehát a' Magyar tudós Társaság által Hazánk' culturáját olly lábra állítja, a' mint csak lehet, mai nap' kivált, midőn észszel vezéreltetnek a' Hadak és Országok, az ő Nemzeti fennlétét építi annyival bizonyosabban, mivel a' vitézség' 's Királya' Hazája' szerezete véérében vagyon.

Minden bizonynyal azon uralkodó Nemzet szorosabban magához köti a' kebelében lakó Népnek szíveit, mellynek fő gondgya legfényesebb sugárokkal ragyog azoknak a' vadtudatlanság, és kimiveletlenség' homályából való kiragadásában. Nemes Magyar Hazánkhoz tartozó kötelesség volna tehát, a' minden kebelében nyűgvó népeket a' böldegúlassokra szükséges eszközökre elősegíteni. Azt fel nem tehetni, hogy ezek a' sok népek különkülön nyelvök által elégséges esméreteket, és világosodást szerezzenek magoknak; azonban egygyik se lehet el Konstitziónk szerént a' Magyar-nyelv' esmérete nélkül: midőn tehát a' M. t. Társaság a' hazai culturát olly állapotba helyheztetné, hogy ezen egygyen szükséges béléást nyerhetnének, őket a' háladatosságnak indúlattyával lánczolná Királyi Koronánkhoz, hogy a' sok egygyütt lévő, és zavarodással tellyes nyelveknek terhétől megfzabadították.

De tegyük, hogy a' végzésnek azon változódásra nézve, melly alá vettetett minden, a'

mi a' nap alatt van, úgy tetszett rendelni rólunk is valamint a' dicső Görögökről, Rómaiakról, 's a' t. Ezen szerencsétlen esetben is a' mí tulajdon culturánk az csupán, melly minket is valamint őket nem hágy egészen puszta nevünkig elenyészni. A' tudós Társaságunk' munkájiban ígérhetjük magunknak, hogy fenmaradunk mí inkább, mint akármelly tetteinkben. Fősvény kézzel tömjé-neznek az irigy Idegenek, kivált a' Szomszéd-gyaik' nagyságának, a' kiket ez leginkább el-hatott. Se a' Görögök, se a' Rómaiak a' dicső-ség' templomában azon főhelyen nem tündökle-nének mai nap', ha önnön Hazafiaiktól oda nem magasztaltattak volna. Ama' világ' fejedelemsé-géért vetélkedő Pénusok, ama' Rómával birkózó Czelták, Pártosok, 's a' t. eltemették a' fele-dékenység' örvényében; így izinte dicső Hon-nyaink, a' napkeletet 's napnyugotot megrázkód-tató Hunnok, és Avarok is; holott a' sokkal gyengébb Arabok culturájok miatt máig is fenn-vagynak!

Ezen boldogító kilátással semmi idegen lit-teratura, vagy cultura nem bízathat bennünket egyéb a' Hazai. Ha valalamelly Nemzet tudós emberekkel hővelkedik is, ha benne a' cultura jótévő napja elég szépen világoskodik is, némelly sorsokra nézve, de, annak fejeiben állapodván meg, testére nem sugárolhat. Az egész cultura a' hazára nézve olly idegen plánta, melly a' me-legítő házokban helyel helyel virágzik, de még hazaivá nem vált. A' tudomány ő velök tá-

modván fel, ő velök el is enyészik. A' míg valamely Országban a' divattyában lévő tudomány, megvilágosodás, annak minden sorsosival nem közös szinte a' legalsóbbikig: mind addig ki nem adhattya az a' Nemzetben alkotó erejét. Példa ebben Dánia-Ország; elég szép virágjában van itt a' Tudomány, minthogy abban tudós nyelveken szép tudományokra szert tett férfiak találkoznak; de azonban culturájában, mellynek a' polgári bátorságra olly nagy a' befolyása, melly szörnyű hátra van Angliától, Német-Országtól, 's a' t.!!

§ 60. Hogy azon határokon túl, mellyek ez illy Írásoknak kijegyeztettek, ne terjedgyek, béfejezem értekezésemet. Sajnálhatni ugyan, hogy Sz. István Országunk' belső állapotjának fundamentomot vetvén, Nemzeti nyelvünket nem választá mindjárt hivatalbélinek; és hogy ama' bölcs Kálmán Király, ki előtt, úgy tetszik, hazai nyelvek jegyeztettek fel a' szabott törvények, ezeket deákra fordítani engedte; csudálhatni, hogy ezen Nemzetünknek virágoztatásáról elfelejtkezett gondoskodni még ama' tudományokat kedvelő, és a' fő Európai nyelveket befzellő Mátyás Király is; és hogy mind eddig halálos álomban szunnyadozhattunk! — De azonban még mostanában nem késő ezen tetemes hibát helyrehoznunk. I. Ferencz Francia Király uralkodása alatt meggyengülni kezdvén a' Római nyelvnek hatalma Francia-Országban, megesmértetett, hogy a' Nemzet' megvilágosításának, és ebből

származó bódogításának, legbizonyosabb úttya volna egy Nemzeti tudós Társaságnak felállapítása, de még is ennek munkába vétele 1629. esztendeig halladott, midőn Párisnak külömbfelen részében lakó tudós Uri Férjfiak kilenczen öszvefözetkeztenek, hogy bizonyos időben valamelyikénél öszvegyülvén ezen fő tárgynak előmozdításáról értekezzenek. Midőn Lajos Anhalti Fejedelem 1617-ben a' Német-nyelv' miveltetésére rendeltetett Társaságot felállította, több erre termett Férjfiakkal nem dicsekedett Német-Ország, mint mostanában Nemes Magyar Hazánk. Szabad légyen a' Magyar Febusnak ama' méltó Papjait ismét előhoznom, kik jeles tudományokra, és hazai buzgóságokra nézve, ezen intézet' előmozdítására alkalmasok vólnának. A' szép mesterségek, és tudományok' nemében: Schedius Lajos, Bacsányi János, Virág Benedek, Kis János, Pánczél Pál, Pápai Sámuel, Percsényi Nagy László, Tanárky János, Farkas Károly, Bozóky J. Horváth István. — 's még Kazinczy Ferencz, Rajnis József, B. Szabó Dávid Kisfaludi Sándor, Takács József. — A' Filozófiában Szücs István, Varga Márton, Versegly Ferencz, Rozgonyi József, Sárvári Pál, Endrödy János, Bátor Gábor, Fejér György, Horváth Adám, és még a' tisztes Dugonics András. A' Természeti Tudományban: Bene Ferencz, Tomcsányi Adám, Tolnay Sándor, Pethe Ferencz, Kovács Mihály, Szent Györgyi József, Göböl Gáspár, Nagyváti János, Fábrián József, Kis József,

's még Konde József Benedek, Fesztetics János. A' Históriában: Székér Aloiz Joákim, Kulcsár István, Budai Esaiás és Ferencz, Decsi Sámuel, Krefznerics Ferencz, Hegyi József, Miller Ferdinánd, Csécsényi Svastics Ignác — és még Jankovics Miklós, Katona István, 's a' t.

Ha ezen alkalmatosságot is kibocsáttyuk kezünkéből, alkalmasint késő léfzen akármelly M. t. Társaságnak felállítása. Nem rémítem én Nemes Hazamat semmi fenyegetődöz kilátásokkal; semmi történeteknek emlegetésével, hogy a' deák-nyelvnek hanyatlására, és a' mienknek héjánosságára nézve, ismét reánk köttetik a' német-nyelv; nem! Nem lesz többé szükséges az illy erőszak-tétel; mivel, ha meg nem kapaszkodunk, úgy is erőssen ide ragadtatunk végre. A' Német zselléreink lévén, a' kik legkevesebbé magyarosodnak meg; — ezek napról napra több felenyájunknak, kivált az Előkelőknek, és a' szép Nemnek, szíveit mint inkább ellopogatván nagyobb culturájokkal, a' Theatrumokkal, és más mesterségeikkel: előbb utóbb oda jutunk, a' hol a' Csehek vannak, kiket csak nem gyertyával szükség keresni hazájokban; azon Cseheket, kik úgy tetszik nálunknál szorgosabban gondoskodtak megmaradásokról: Forsternek tanúsága szerént a' Cseheknél és Morváknál törvény lévén, hogy semmi fő és Nemes Rendből származott se lehessen birtokos közöttök, egyéb ha a' Cseh nyelvet tudja! Időnap múlva azon veszedelemre jut nyelvünk, mellyhez

már közelített; hogy azoknak szájaiba aláztatik, kik a' kaza' kapa' nyél mellett sanyarognak, vagy éppen csak a' szöglyukakban fog az rebegni, mint a' Czeltáké, Gasconyoké, és — a' Czigányoké. Ezen elkorcsosulás pedig egyfzersmind Nemzeti méltóságunkat végre semmivé teszi, valamint a' Rómaiakét és a' Görögökét. A' régi Római méltóság annyira megcsökkent maradékiban, hogy egész Olasz-Ország egy minden természeti tulajdonságával bíró Római Kátót formálni; Török-Ország pedig minden Ázsiai és Áffrikai tartományjaival egygyütt egy Spártai Likurgust fajzani, már most elégtelen. Ezen minket egészen leverő különbséggel vefzünk mí oda azonban: hogy ők munkáikban, és litteraturájokban, dicső tetteiknek, és nagy Lelkeiknek halhatatlanságot szerzetenek; mí előbb vetemedünk a' nem-lételnek feneketlen örvényyébe, hogy sem az örökkévalóság' tábláira tulajdon vonásinkkal feljegyezhattük volna nevét a' MAGYAROKNAK!

DE BALLAGI GÉZA.

H Á L A D Á S

A Z

ORSZÁGOSAN ÖSVEGYÜLT

MÉLTÓSÁGOS, TEKÉNTETES

RENDEKHEZ,

HOGY

MAGYAR NYELVÜNKET

NEMES SZABAD HAZÁNK'

JOB BVOLTÁRA

TULAJDON MÉLTÓSÁGÁBA

IKTATTÁK.

A' kis mécs.

*Pislog ezen kis mécs; meg lévén béle emészve,
Élete várja kegyes Gondviselője' kezét.*

*E' kiháló kis mécs — megvallyam? — mí' anya-nyelvünk,
Hív segedelmet vár a' Haza' Naggyaitól.*

Ányos Pál' árnyékához.

Apolló' baráttya, fia századoknak,
 Kit Lesbusi Szűzek dicső lantossoknak
 Kiválasztattanak azontúl magoknak,
 Mint reád tünt fényre a' napsúgóroknak.

Lelkesíttetnek isteni lángokkal,
 Enyhítvén szomjadat tudós italokkal,
 Eltöltöttek Téged' balzsam illatokkal,
 Hogy zenghess Hazádnak mennyei hangokkal.

Nézz le nagy Bárdusunk! Pindus' tetejéről,
 A' halhatatlanság' kellő vidékéről:
 Ott is gondoskodik Te Honnyod' ügyéről;
 Im' eltűnnek immár a' felhők egeről.

Enyhül Geniusa, ki eddig bujában
 Olvadozott vala könyvei' árjában.
 Szíve illetődvén veszedélyes sorsában:
 Mert számkivetve vólt nyelvünk Hazájában.

Miolta eljöttünk Volgának marttyától
 Ide vezettedvén Álmosnak fiától,
 S elrémültt Európa Magyarok' Hadától,
 Bajnok Búlsú' Lehel' Őrs' buzogányától:

Nem keltt még illy napunk határunk' szélére;
 Illy szíut nem himze még Flóra mezejére;
 Illyképp' nem dölt Zefír Rózsánk' levelére;
 Illy nagy a' Haza' hív szerelmének bére.

1/8

Bölcs Rendeink újon szültek ma bennünket,
Felvén a' porból letapodt nyelvünket:
Mert míg ez él, mi is fenntartyuk létünket,
'S ő vele érzük el vég veszedelmünket.

Bóldogító napfény! derülő egünkön
Tehát szánakodtál veszteglő népünkön?
Folytathatván immár szabott ösvényünkön
Törvényes ügyünket anyai nyelvünkön.

Tedd hírül ezt Ősi kincsünk' védőinek,
Nagy Orczi, 's Ráday' dicső lelkeinek;
Magyarúl áldozunk Fébus' Szúzeinek;
Örök áldás érte Hazánk' Fénnyeinek.

Menny bóldogúltt Árnýék ímennek láttára,
Dölj a' Gondviselés' tisztelett számolyára,
Melly kegyesen ügyel e' Világ' sorsára,
Szerezzen bővebb áldást Nemzetünk' javára.

Mi meg felkeressük Veszprémnek völgyében
Fedeled'; ott nyugszik békesség' ölében,
'S dicsőség lebeg rajt' mennyei fénnében;
Könyvet gördítünk rá szívünk' örömében.

DE BALLACI GÉZA.

